

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

MƏMMƏDOVA MƏSMƏ RƏŞİD qızı

SİYASİ DİSKURSDA MƏCAZ VƏ ONUN PRAQMATİK FUNKSİYASI
(MÜXTƏLİF DİLLƏRİN MATERİALLARI ƏSASINDA)

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisas: HSM 060201- Dilşünaslıq - ümumi dilçilik

Elmi rəhbər: _____

Fil. ü.f.d. C. M. Babayev

BAKİ-2022

Mündəricat

Giriş.....	3
I FƏSİL. Siyasi diskursun müasir dilçilikdə öyrənilməsi tarixi.....	5
1.1. Diskurs nədir?.....	5
1.2. Siyasi diskursun tədqiq tarixi.....	10
II FƏSİL. Siyasi diskursun formalaşmasında məcazların rolu.....	21
2.1. Siyasi diskursda məcazlar və onlardan istifadə yolları.....	21
2.2. Siyasi diskursda məcazların pragmatik funksiyası.....	49
NƏTİCƏ.....	62
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	64

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. 20-ci əsrin II yarısından başlayaraq dilçilik elminə yeni anlayış-diskurs anlayışı daxil olur və dilçilikdə bu anlayışla bağlı bir çox fikirlər, yanaşmalar özünü göstərməyə başlayır. Müxtəlif elm sahələrinin tədqiqi ilə məşğul olan tədqiqatçılar (sosioloqlar, filosoflar, psixoloqlar, dilçiər, semiotiklər və s.) diskurs, onun mahiyyəti, fərdlə və cəmiyyətlə əlaqəsi, pragmatik və koqnitiv xüsusiyyətləri haqda çoxsaylı tədqiqat işləri aparmışlar. Bu sırada J. Derrida, M. Fuko, M. A. K. Hallidey, T. Van Deyk, N.Enkvist və başqalarının adlarını çəkmək olar. Diskurs bu gün dilçilikdə ən çox işlədilən anlayışlardan biridir. Diskursun əsas və ən aktual tiplərindən biri siyasi diskursdur. Siyasi diskurs bir elm sahəsi kimi formalaşmamışdan əvvəl o, ritorikanın tərkib hissəsi kimi öyrənilmişdir. XX əsrin başlanğıcında artıq siyasi diskurs elm sahəsi kimi formalaşmağa başlayır.

Mövzunun aktuallığı siyasi diskursda istifadə olunan məcazların müəyyənləşdirilməsi, onların auditoriyaya təsir xüsusiyyətlərinin tədqiqidir. Burada siyasi nətiqlərin çıxışları zamanı istifadə etdikləri məcazları müəyyənləşdirmiş, bu məcazların işlənmə məqsədi, işlənmə tezlikləri, hansı vəziyyətlərdə metaforaların işlənmə sıxlığının artması və hansı məcaz növündən nə zaman istifadə olunduğu, bu məcazların pragmatik xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Metafor yaradıcı təfəkkürün əsas vasitəsidir və dildənkənar gerçəkliyin ifadəsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektı müxtəlif dillərdə mövcud olan siyasi diskursdur.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmeti siyasi diskursda işlənən məcazlardır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi siyasi diskursda işlənən məcazların, əsasən də, metaforaları tədqiq etməkdən ibarətdir. Dissertasiyada siyasi diskursda metaforalardan çox istifadənin böhran göstəricisi olduğu, bu məqamlarda auditoriyanı ələ almaq, onun şüuruna təsir etmək üçün metaforalardan necə istifadə olunduğunu araşdırmışdır.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Mövzu ilə bağlı aparılmış tədqiqatlar əsasında əldə olunan materiallar diskurs təhlilin tədrisi zamanı istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işində istifadə edilən mətnlər siyasi diskursda məcazların tədqiq edilməsi üçün praktiki əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqatın fərziyyəsi. İqtisadi və siyasi böhranlar zamanı siyasətçilərin nitqində məcazların istifadəsi artır. Siyasətçilər məcazlardan bu böhranlar zamanı xalqda yaranan qeyri-müəyyənliyi yox etmək üçün istifadə edirlər.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar.

- Siyasi diskursda ən çox istifadə olunan metaforlar;
- Siyasi diskursda məcazların pragmatik funksiyası;
- Şərq və Qərb siyasi metaforları arasında fərqlər;

Dissertasiyanın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi ayrı-ayrı siyasətçilərin nitqlərində işlənən metaforaların müəyyənləşdirilməsi, onların işlənmə tezliklərinin müəyyənləşdirilməsi və hansı məqamlarda hansı metaforaların işləndiyinin müəyyənləşdirilməsidir.

Dissertasiya işinin aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. SİYASİ DİSKURSUN MÜASİR DİLÇİLİKDƏ ÖYRƏNİLMƏSİ

TARİXİ

1.1. Diskurs nədir?

XX əsrin ikinci yarısında bir sıra dilçilərin əsərlərində mətnə yeni yanaşmalar özünü göstərməyə başlayır. Beləliklə, dilçilikdə yeni “diskurs” termini işlənməyə başlayır. Diskursu “fəaliyyətdə olan mətn” adlandırırlar. Diskursun qəbul edilmiş konkret bir tərifı yoxdur. Diskurs latın sözüdür, “discursus” hərəkət, dövr etmək, söhbət, danışmaq mənalərini verir.

Diskurs fənlərarası tədqiqat sahəsidir, yəni konfederativ tədqiqat sahəsidir. Diskursiv tədqiqatlar dilə və dil hadisələrinə antroposentrik yanaşmanın nəticəsidir. Diskurs anlayışı dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, fəlsəfə, antropologiya, semiotika, etnologiya, sosiologiya, hüquq və s. sahələrdə öyrənilir. Bu sahələrin hər biri diskursun öyrənilməsinə özünəməxsus şəkildə yanaşır. Lakin onlardan bəziləri linqvistik diskursiv təhlilə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Məsələn, sosiologiya [10].

Diskurs termini ilk dəfə 1952-cı ildə amerika dilçisi Z. Hərrisin “Discourse Analysis” məqaləsində işlənilib. Z. Harris yazırdı : “Dil boş sözlərdə və ya cümlələrdə deyil, əlaqəli diskursda baş verir”. O, dilə cümlənin həddlərindən kənarda baxır. [2] Diskurs təhlili cümləfövqi dil vahidlərinin öyrənilməsi kimi müəyyən edilirsə, onda belə görünür ki, diskurs cümlə ilə kəmiyyətə fərqli, lakin keyfiyyətə eyni fenomendir. Cümlə ilə diskurs arasındakı fərq növ məsələsi yox, kəmiyyət məsələsidirsə, onların eyni məna növü olduğunu təxmin etmək olar. Z. Harris öz məqaləsində “diskurs” terminini “mətn” termininin sinonimi kimi işlədir. Harris bu terminlərin hər ikisindən istifadə etməklə onları birləşdirir, eyniləşdirir [17].

“Diskurs” termininin linqvistik işlənmə dairəsi genişdir, lakin ümumilikdə diskurs ənənəvi nitq, mətn və dialoq anlayışlarını aydınlaşdırmaq və inkişaf etdirmək

cəhdləri kimi qəbul edilir. Danışığ anlayışından diskurs anlayışına keçid F.de Sörsürün dil və danışığ qarşıdurmasına rəğmən baş verib. Diskurs, bir tərəfdən, kommunikativ situasiyadakı nitq kimi düşünülmüşdür və buna görə də fərdin danışığ fəaliyyəti ilə müqayisədə daha aydın şəkildə ifadə olunmuş kateqoriyadır.

“Linqvistik terminlər” lüğətində isə diskursun tərfi belə verilmişdir: “Ekstralingvistik, praqmatik və digər amillərlə birgə əlaqəli mətn; hadisə aspektində götürülmüş mətn, məqsədyönlü sosial fəaliyyət kimi, insanların qarşılıqlı əlaqəsində və onların şüurlarının mexanizmlərində iştirak edən komponent kimi nəzərdən keçirilən nitq” [2, s. 53].

E. İ. Şeyqalın diskursu “həqiqi və potensial (virtual) ölçüyə malik olan rabitə sistemi” kimi başa düşülür. [20, s. 11]. Real ölçüdə bu, danışığ fəaliyyəti və bu fəaliyyət nəticəsində yaranan mətnlər, potensial ölçüdə isə semiotik məkan, o cümlədən, bu kommunikativ sferanın xidmətinə yönəlmiş şifahi və qeyri-verbal işarələr, mətnlər, nitq davranışının tipik modelləri, habelə nitq aktları sistemi və siyasi diskurs janrlarıdır.

V.N. Yartseva diskursun tərfini belə vermişdir: “Ekstralingvistik - praqmatik, sosial-mədəni, psixoloji və digər amillərlə birləşən ardıcıl mətn; hadisə aspektində götürülmüş mətn; məqsədyönlü sosial fəaliyyət kimi, insanların və onların şüurunun mexanizmlərinin (idrak prosesləri) qarşılıqlı təsirində iştirak edən komponent kimi qəbul edilən danışığ”. [20, s. 73]

Diskursun istinad edilən tərifləri mətnin əsas olduğunu göstərir, amma diskurs bununla məhdudlaşmır, əksinə, konkret mətnin yaradılmasına və qavranılmasına şərait yaradan kontekst amillərinə münasibətdə açıqdır. Diskurs öz mətni ilə məhdudlaşmır, həm də onun iştirakçılarını səciyyələndirən sosial ünsiyyət kontekstini, fon bilikləri nəzərə alınmaqla danışığın yaranması və qavranılması proseslərini əhatə edir. Diskurs situasiya konteksti ilə ayrılmaz şəkildə əlaqəli mətndir, mətndən kənara çıxır və onun həyata keçirilməsi üçün müxtəlif şərtləri ehtiva edir. Diskurs mətnlərdə mövcuddur və buna görə də diskursun təhlili, ilk növbədə, mətnin təhlilidir. Obrazlı şəkildə desək diskurs "reallığa qərqləndirilmiş" mətndir .

Müasir fransız dilçiliyində diskurs termini həm şifahi fəaliyyət və mətn, həm də kommunikativ situasiya ilə əlaqəsində kontekst deyimi ifadə edə bilər.

Rus dilçiliyində də diskursa müxtəlif təriflər verilir: Bu sahədə mövcud danışmaq fəaliyyəti; danışmada həll olunan ardıcıl mətn; müəyyən bir vəziyyətdə və müəyyən sosial-mədəni ünsiyyət şəraitində şifahi mətnlər və ya digər işarə kompleksləri vasitəsi ilə ünsiyyət iştirakçılarının qarşılıqlı təsirindən ibarət tamamlanmış kommunikativ hadisə və s.

V. V. Vinogradovun fikrincə, diskurs müəyyən bir vəziyyətdə və müəyyən sosial-mədəni ünsiyyət şəraitində şifahi mətnlər və ya digər işarə kompleksləri vasitəsilə ünsiyyət iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqəsindən ibarət tamamlanmış kommunikativ hadisədir . Bu fikrə istinadən diskurs mətn münasibətini “diskurs = mətn + interaktivlik +situasiya konteksti + mədəni kontekst” düsturu ilə vermək olar.[20, s.72]

Müasir dilçilikdə diskurs aşağıdakı mənalarda başa düşürlür:

- 1) mətn;
- 2) mətnin mövzusu, dialoq və ya kommunikasiya;
- 3) dialoq və ya poliloq
- 4) danışmaq aktlarının məcmusu, nitq situasiyası [6, s. 88].

N.Enkvist diskursu “mətnlə kontekstin vahdətə” kimi başa düşür[2. s, 8]

Ümumilikdə, müasir linqvistik tədqiqatlarda diskursa üç yanaşma özünü göstərir:

Birinci yanaşmanın tərəfdarları diskursla mətni eyniləşdirirlər. (M.A.K.Həlidey, R.Hasan və b.).

İkinci yanaşmanın tərəfdarları diskursu fərdi üslub, individual dil mənasında qəbul edib, diskursun tiplərini və janrlarını nəzərdə tuturlar. Məsələn, M. Fuko, A. Qreymas, J. Derrida və b.

Diskursa üçüncü yanaşma Y.Habermasa məxsusdur. Bu yanaşmada nitq sosiallıqdan, adət-ənənələrdən, kommunikativ qaydadan və s. maksimum uzaqlaşdırılmaqla həyata keçirilən xüsusi ünsiyyət növü kimi qəbul olunur və kommunikasiya

iştirakçılarının fikir və hərəkətlərinin tənqidi müzakirəsinə və əsaslandırılmasına yönəlmişdir [10].

Azərbaycan dilçiliyində də diskurs tədqiq edilmişdir. F. Y. Veysəlli, K.M.Abdullayev, A.Y.Məmmədov, M.Y.Məmmədov və başqalarının bu sahədə uğurlu tədqiqatlar aparmışdır.

F.Y.Veysəllinin “Dilçilik ensiklopediyası”nda diskursun açıqlaması belə verilir: “Amerikan-ingilis dilçiliyində mətnin müxtəlif aspektlərini bildirən əsas anlayış. Diskurs rabitəli danışiq (ing. Connected speech), söylənilən mətnidir. Bu mənada diskurs formal qrammatik struktur kimi götürülən mətndən fərqlənir. Diskurs danışanın həmsöhbətinə yönələrək qurduğu koherent mətnidir. Diskurs danışanın öz həmsöhbətinə yönələrək qurduğu koherent mətnidir. Diskurs sosiomədəni kontekstdə interaktiv prosesin nəticəsidir” .[4, s. 207]

F.Y.Veysəlli başqa bir əsərində qeyd edir ki, “diskurs sırf danışiq elementi kimi götürülə bilər. O, heç vaxt bütöv dili əhatə edə bilməz. Diskurs real və potensial ölçüləri olan sistem kimi müəyyən edilir. Diskurs müəyyən sosial prosesi əks etdirir. Diskurs potensial baxımdan semiotik məkandır. Bu və ya digər diskursda dil işarələri ilə yanaşı paralingvistik, ekstralingvistik vasitələr, habelə simvollar iştirak edir” [5, s. 21]

A.Y.Məmmədov və M.Y.Məmmədovun birgə yazdıqları “Diskurs tədqiqi” adlı vəsaitdə diskursla bağlı araşdırmaların tarixi iki dövrə bölünür: Birinci dövr F. De Sössürün 1916-cı ildə nəşr olunmuş “Ümumi dilçilik kursu” əsərində dil və danışiq dioxotomiyasını təqdim etməsindən başlayaraq, M.Fukonun 1969-cu ildə nəşr olunmuş “Biliyin arxeologiyası” əsərindəki diskurs və bilik arasında əlaqələr haqqında fikirlərinə qədər olan müddəti əhatə edir. İkinci dövr isə M. Fuko ilə başlamış və hələ də davam edir [2, s. 7]

Bu gün dilçilikdə diskurs artıq sadəcə şifahi mətn və danışiq kimi təsəvvür edilmir, həm də bu cür nitqi pragmatik olaraq idarə edən kommunikativ hadisələrin üsulları kimi kontekstin təbiətini əhatə edir.

Müasir dilçilikdə diskursiv tədqiqatları ilə diqqəti cəlb edən T.A.Van Deyk diskursun müxtəlif aspektlərini göstərir:

1) diskurs qarşılıqlı sosial əlaqə kimi;

2) diskurs güc və hökmranlıq kimi. Bu baxımdan hakimiyyət və hakimiyyətdən sui-istifadə, sosial qruplar və təşkilatlar tərəfindən ictimai diskursa üstünlük vermək və ona nəzarət etmək baxımından müəyyən edilə bilər;

3) diskurs ünsiyyət kimi. Bu aspekt xüsusilə koqnitiv psixologiyada və daha çox koqnitiv elmlərdə, eləcə də mesajların auditoriyanın şüuruna təsiri ilə məşğul olan ünsiyyət tədqiqatları sahələrində öyrənilir;

4) diskurs sosial semiozis kimi. Mətn və nitq təbii insan dillərinin istifadəsi ilə məhdudlaşmır, daha geniş şəkildə səslərin, vizual görüntülərin, jestlərin və digər təcəssüm olunmuş mənəvi sosial fəaliyyətin digər semiotik sistemlərini diskurs çərçivəsində həyata keçirir.

5) diskurs kontekstdə;

6) diskurs təbii dildən istifadə kimi;

7) diskurs mürəkkəb struktur kimi;

8) diskurs ardıcılıqlar və iyerarxiyalar kimi;

9) mücərrəd strukturlar və dinamik strategiyalar.

10) növlər və janrlar. Diskurs müxtəlif növlərdə və janrlarda olur. Məsələn, gündəlik söhbət, mətbuat xəbərləri, parlamentdəki debatlar, reklamlar, elmi məqalələr və s.[16]

Tənqidi diskurs təhlilində mövzu baxımından iki diskurs tipi fərqləndirilir: fərdi diskurs və institusional diskurs. Fərdi diskursa məişət dialoqu, fərdi məktublaşma kimi tiplər aid edilir. İnstitusional diskursun əhatə dairəsi genişdir. Buraya media, hüquqi, siyasi, akademik, elmi, dini və digər diskurs tipləri və janrları aid edilir.[3, s. 37]. Hər hansı bir diskurs tipi müxtəlif diskurs janrlarından ibarət ola bilər. Media diskursu özündə televiziya, qəzet, internet, reklam və b. janrları və müəssisə, sosial şəbəkə, internet saytı, müəssisə və b. janrları özündə birləşdirir. [3, s. 37]

Diskursu mövzusunə (təhsil, tibbi, dini, musiqi və s.) , mənbəyinə və yayılma sahəsinə (güc diskursu, gənclik diskursu, internet söhbəti və s.), məqsədlərinə (təhsil,

tədqiqat, manipulyasiya, fatik və s.), üslubuna (ironik, əzəmətli, poetik və s.) görə müxtəlif qruplara ayırmaq olar .

Müasir dilçiliyin təsvir olunan sahəsində əsas tədqiqat metodlarından biri idrak, güc, nitq və davranış arasında əlaqə mexanizmlərini aşkar edən diskurs təhlili üsuludur. Diskurs təhlili termininin özü Z.Harris tərəfindən “əlaqəli nitqin təhlili metodu”nu adlandırmaq üçün icad edilmiş və elmi istifadəyə verilmişdir. Hazırda diskurs təhlili, orijinal diskurs kimi, bir sıra humanitar elmlərdə istifadə olunan çox qeyri-müəyyən termindir. Məsələn, A. P. Çudinov diskurs-analizi bu bilik sahəsinin əsas postulatı olduğuna diqqət çəkir.[20, s. 72]. Müəllif praktikada bu metoda əsasən, hər bir konkret siyasi mətnin, ilk növbədə, siyasi mətnin kontekstində, müəllifin siyasi baxışları və şəxsi keyfiyyətləri əsasında nəzərdən keçirildiyini dəqiqləşdirir. Başqa sözlə, siyasi mətn siyasi hakimiyyətin bölüşdürülməsi və istifadəsi məsələləri ilə xarakterizə edilir.

1.2. Siyasi diskursun tədqiq tarixi.

Siyasi diskurs dilçiliyin intensiv inkişaf edən bir sahəsidir. Dillə siyasətin əlaqəsi, ilk növbədə, ünsiyyətsiz heç bir siyasi rejimin mövcud ola bilməyəcəyində özünü göstərir. Siyasətçilər dildən məlumat vermək, göstəriş vermək, qanun qəbul etmək, inandırmaq və təsir etmək üçün istifadə edirlər. Siyasətin spesifikliyi, insan fəaliyyətinin bir sıra digər sahələrindən fərqli olaraq, onun üstünlük təşkil edən diskursiv təbiətindədir. Təsadüfi deyil ki, bəzi alimlər ümumən siyasi fəaliyyətin dilin fəaliyyətindən qaynaqlandığını düşünürlər. Siyasətin dili, siyasi ünsiyyət, siyasi diskurs deyəndə tədqiqatçılar nəyi nəzərdə tuturlar? Əksər tədqiqatlarda bu terminlər demək olar ki, bir-birini əvəz edir. Fikrimizcə, son ikisi, həqiqətən, də nisbi sinonimlər kimi istifadə edilə bilər. Siyasi dilə gəlincə, onun linqvistik statusu ilə bağlı müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bəzi elm adamları bu termini sadəcə olaraq istifadə edir və şərhə ehtiyac duymur, bəziləri siyasi dil fenomeninin özünü şübhə

altına alır, digərləri onun mövcudluğu faktını inkar etmədən onun orijinallığının nə olduğunu müəyyən etməyə çalışırlar.

Siyasi diskursun tərifini bu sahədə aparıcı rus mütəxəssislərindən biri A.P. Çudinov belə vermişdir: “Dil resurslarından siyasi hakimiyyət uğrunda mübarizə və ictimai şüurun manipulyasiya vasitəsi kimi istifadəsini öyrənən humanitar elm sahəsidir”.[20, s. 69]

Müasir siyasi diskursun mənşəyinə qədim ritorikada rast gəlmək olar. Siyasi natiqlik problemlərinə Qədim Yunanıstanda və Romada fəal şəkildə baxılırdı. Lakin bu ənənələr qədim demokratiyaların feodal monarxiyalarla əvəzlənmələri nəticəsində kəsildi. Siyasi kommunikasiyaların öyrənilməsi sosial cəhətdən ilk növbədə demokratik cəmiyyətlərdə tələb olunur və buna görə də müvafiq tədqiqatlar yalnız Qərbi Avropa və Şimali Amerikada demokratiyanın inkişafı ilə birlikdə yenidən ortaya çıxdı.

Siyasi diskursa dair müəyyən fikirlər A.N. Baranov və E.G. Kazakeviçə aiddir. Onlar qeyd edirlər ki, siyasi dil xüsusi olaraq siyasi ünsiyyət, ictimai konsensusun inkişafı, siyasi və ictimai-siyasi qərarların qəbulu və əsaslandırılması üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi işarələr sistemidir... ”[20,s. 74]

Digər yanaşma B.P. Parşinə aiddir. O yazır: “siyasi diskursun orijinallığının sırf linqvistik xüsusiyyətləri azdır və onu müəyyən etmək o qədər də asan deyildir. Adətən “siyasət dili” dedikdə nəzərdə tutulan şey, adətən, müvafiq idioetnik dilin qrammatik, ümumiyyətlə, leksik normalarından kənara çıxmır”. [28, s.29-30]

Oxşar fikir D. Qreyberin əsərində də keçir: Dili siyasi edən hansısa konkret lüğətin və ya konkret qrammatik formaların olması deyil. Daha doğrusu, ötürülən məlumatın məzmunu, məlumatın yayıldığı şərait (sosial kontekst) və yerinə yetirilən funksiyalardır. Siyasi agentlər (aktyorlar) siyasi mövzularda, siyasi məqsədlər güdən ünsiyyət qurduqda, deməli, siyasətin dilində danışırlar. [28, s.29-30]

Üçüncü nöqtəyi-nəzərin tərəfdarları hesab edirlər ki, siyasətin dili forma deyil, konkret məzmunla səciyyələndiyini iddia edirlər. Formal baxımdan, siyasətin dili yalnız az sayda kanonlaşdırılmış ifadələr və klişelərlə fərqlənir. P. Serio

nominallaşma və kompozisiyaya qarşı hipertrofiya meylini sovet siyasi diskursunun qrammatik xüsusiyyətləri kimi müəyyən edirdi. [28, s.29-30]

Siyasi diskursun tədqiqatçılarından biri E. İ. Şeyqal olmuşdur. Onun monoqrafiyasında siyasi diskursun linqvokulturoloji tədqiqat obyektı kimi hərtərəfli təhlili, siyasi diskursun xüsusiyyətləri və funksiyaları müəyyən edilir, əsas anlayışları üzə çıxarılır, onun semiotik məkanının modelləşdirilməsi prinsipləri üzə çıxarılır, siyasi diskursun əlamətlərinin tipologiyası işlənib hazırlanır, niyyət və janr aspektləri təhlil edilir.

Xüsusi dil kimi siyasət dilinin xüsusiyyəti onun siyasi terminlərin ixtisaslaşması nəticəsində dil birliyinin demək olar ki, bütün üzvləri tərəfindən başa düşülməsidir. Məhz bu xüsusiyyət bəzi tədqiqatçılara siyasət dilinin varlığını inkar etməyə imkan verir. Siyasi kommunikasiyada geniş miqyaslı ixtisaslaşma siyasətin ünsiyyətin kütləvi ünvançıya yönəldiyi yeganə peşəkar sahə olması ilə bağlıdır. Siyasi kommunikasiya təkcə media vasitəsi ilə deyil, əslində, media onun mövcudluğu üçün əsas mühitdir ki, bunun da nəticəsində siyasət dilinin hər hansı xüsusi dilə xas olan xüsusişləmədən məhrum olduğu ortaya çıxır.

Müasir mənbələrdə siyasi diskurs dar və geniş mənada başa düşülür. Siyasi diskurs dar mənada siyasi müzakirələrdə istifadə edilən, eləcə də ənənə ilə təqdis olunan və təcrübə ilə sınaqdan keçirilmiş dövlət siyasətinin qaydalarını özündə birləşdirən bütün danışq aktlarının məcmusudur. Belə dar bir anlayışla siyasi diskurs ünsiyyətin institusional formaları ilə məhdudlaşır.

Azərbaycanda siyasi diskursun tədqiqi ilə geniş şəkildə A. Məmmədov məşğul olmuşdur. O yazır: “Siyasi diskurs şəxsiyyət səviyyəsində səriştəli davranış tərzidir. Mətnləri şərh etmək, onları ünsiyyətin prinsip və funksiyalarına müvafiq qurmaq və siyasi situasiyaya uyğun strategiya və taktika seçmək deməkdir. Siyasi diskursda qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq seçilmiş koqnitiv strategiyadan asılıdır”.[4]

Siyasət və siyasi ünsiyyətin təhlilinə geniş yanaşma dedikdə isə hər hansı bir ölkədə və ya dünyada güc və iqtisadi resursların ölkələr arasında bölüşdürülməsinə yönəlmiş müəyyən hərəkətlərin məcmusu nəzərdə tutulur.

E. İ. Şeyqalın fikrincə, “siyasətlə bağlı söhbətlər (müxtəlif prizmalarda - məişət, bədii, publisistik və s.) siyasi mübarizə çayını qidalandıran bir növ axın kimidir, çünki onlar dəfələrlə çoxalaraq, siyasi şüurun formalaşmasına, son nəticədə siyasi prosesin gedişinə təsir göstərə biləcək ictimai rəyin yaradılmasına töhfə verirlər. Odur ki, siyasi kommunikasiyanın geniş dərkindən çıxış etmək və ona mövzusu, ünvanı və ya məzmunu siyasət sferasına aid olan hər hansı nitq formasiyalarını daxil etmək məntiqli görünür”.[28, s.35]

A. Y. Məmmədovun haqlı qeydinə görə: “Siyasi mətni göndərən və qəbul edəndə koqnitiv sistem eyni cür qurulmalıdır, mətni qəbul edənlər ikinci bilik konstruksiyalarına yiyələnməsələr(ən azı mətni göndərəninin dünyası haqqında biliyə) onda qarşılıqlı anlama baş verməyəcək”.[4, s.41]

Siyasi ünsiyyətin öyrənilməsi tarixinin əsas mərhələlərini E. V. Budayev və A. P. Çudinov birgə yazdıqları dərsliklərində aşağıdakı kimi verirlər:

- 1) Ənənəvi ritorika və stilistika çərçivəsində siyasi ünsiyyətin tədqiqi. İlk dövrlərdə (siyasi dilçilik xüsusi elmi istiqamət kimi meydana çıxmamışdan əvvəl) siyasi ünsiyyət problemlərinə dair nəşrlər bir növ üslubi və ya ritorik tədqiqat kimi qəbul edilirdi. Müvafiq nəşrlər, əsasən, tərif və ya tənqidi xarakter daşıyırdı. Belə nəşrlərdə bir çox konkret çıxışlar və nəşrlər tez-tez nəzərdən keçirilir, kifayət qədər təsirli tövsiyələr verilirdi. Tənqidi yönümlü əsərlərdə ənənəvi olaraq əsas diqqət siyasi opponentlərin hiylələrinin, söz ehtiyyatsızlıqlarının ifşa edilməsinə ayrılmışdı. Əhəmiyyətli sayda tənqidi nəşrlər ana dilinin korlanmasına həsr olunmuşdu ki, bunun da səbəbləri arasında müəyyən siyasi hadisələrin adı çəkilir;
- 2) Siyasi dilçiliyin yaranması və formalaşması (XX əsrin iyirminci-əllinci illəri). Hər hansı bir elmi intizamın yaranma inkişaf tarixi cəmiyyətin tarixi ilə qırılmaz şəkildə bağlıdır və siyasi dilçilik də istisna deyil. XX əsrdə baş verən siyasi hadisələr siyasi dilçiliyin yaranmasına təkan verdi. Siyasi dilçiliyin formalaşması üçün başlanğıc nöqtə misli görülməmiş insan itkisinə və bəşəriyyətin dünyagörüşünün əsaslı dəyişməsinə səbəb olan Birinci Dünya Müharibəsi oldu. Yeni şəraitdə siyasi kommunikasiyanın və onun ictimai-

siyasi proseslərlə əlaqəsinin öyrənilməsi zərurəti getdikcə daha aydın görünürdü. Müharibə edən ölkələr arasında görülməmiş təbliğat qarşıdurması təcrübəsindən sonra ictimai rəyin manipulyasiya mexanizmləri haqqında biliklər yüksək elmi və humanitar dəyər qazanır. Ona görə də təccüblü deyil ki, müharibədən sonra siyasət dilinin tədqiqatçılarının diqqəti ictimai rəyin formalaşdırılması yollarının, siyasi təşviqatın və hərbi təbliğatın effektivliyinin öyrənilməsinə yönəlib. [8, s.12-13]

Demokratik siyasətçilərin diskursu müraciət etdikləri seçicilərin dilinə çox yaxındır, qeyri-demokratik elitələr isə üstünlüyə, cəmiyyətin sırası üzvlərindən uzaq olmağa can atırlar ki, bu da istər-istəməz siyasi dilin üslub xüsusiyyətlərində özünü göstərir. Ona görə də, siyasi dilin üslubunda baş verən dəyişikliklər cəmiyyətin qaçılmaz demokratikləşməsinin və ya demokratiya böhranının göstəricisi kimi çıxış edir.

XX əsrin 40-cı illərində totalitarizm praktikası və yeni, daha dağıdıcı dünya müharibəsi ilə bağlı siyasətdə dilin rolunu dərk etmək üçün əlavə bir təkan yaranır. Siyasi dilçilikdən danışarkən ingilis yazıçısı Corc Oruel və totalitar diskursun tənqidi araşdırmasına üz tutan alman ədəbiyyatşünası V. Klemperin adını çəkmək yerinə düşər. C. Oruelin “1984” antiutopik romanında totalitar dövlətlərdə siyasi hakimiyyəti əldə etmək və saxlamaq üçün insan şüurunun şifahi manipulyasiya üsullarını xarakterizə etmək üçün konkret misallardan istifadə etmişdir. O, dilin köməyi ilə insanı yalana necə inandırmaq, onu əsl həqiqət hesab etmək olar, dövlət ideologiyasını “müharibə-sülhdür”, “cəhalət-gücdür”, “azadlıq-köləlikdir” şüarları üzərində necə qurmaq olduğunu aydın şəkildə göstərmişdir. Amerika liderləri Yuqoslaviya və İraqa qarşı hərbi əməliyyatlarını “demokratiyanı bərqərar etmək uğrunda mübarizə” adlandırarkən oxşar taktikalardan istifadə ediblər. Totalitar rejimlərin kommunikativ praktikasına dair araşdırmalar bu günə qədər davam edir. Mütəxəssislər, bir qayda olaraq, təbliğat fəaliyyətinin mərkəzləşdirilməsi, mütləq həqiqətə iddialar, həyatın bütün sahələrinin ideologiyalaşdırılması,

şüarçılıq və tilsimlərə aludəçiliklə səciyyələnən totalitar diskursun xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmişlər.

- 3) XX əsrin 60-80-ci illərinin siyasi dilçiliyi. Siyasi dilçiliyin inkişafının bu mərhələsində xarici ekspertlər diqqətlərini müasir Qərb demokratik dövlətlərində kommunikativ təcrübənin öyrənilməsinə yönəldirlər. Bu tədqiqatlar göstərdi ki, hətta azadlıq şəraitində də şüurun lingvistik manipulyasiyasından daim istifadə olunur və bu daha mürəkkəb manipulyasiyadır. Yeni şərait kommunikativ təsir üsullarının dəyişməsinə səbəb oldu. Lakin siyasət həmişə hakimiyyət uğrunda mübarizədir və bu mübarizədə, adətən, kommunikativ silahlardan daha yaxşı istifadə edə bilənlər qalib olur. Bacarıqlı mütəxəssis kasıblar və varlılar arasındakı fərqi azaltmaq üçün sosial ədalət uğrunda mübarizə aparmağı təklif edəcək və bunun dolayı yolla vergilərin artırılmasına çağırış olduğunu hər seçici dərhal başa düşməyəcək. Bu dövrün siyasi dilçiliyində mühüm yeri Fransız diskurs təhlili məktəbi tutur. Bu məktəbin nümayəndələri J. Dyubya, J. Kurtin, M. Peşe, M. Fuko və b. olmuşdur. Fransız diskurs təhlili məktəbinin nəzəri əsasını psixozanaliz, marksizm və struktur dilçilik ideyaları təşkil edirdi. Fransız diskurs təhlili məktəbinin tədqiqat predmeti tək bir mətn deyil, onların tarixi, sosial və intellektual yönümü, digər mətnlərlə əlaqəsini nəzərə alan mətnlər toplusudur. Burada təkcə mətnin məzmunu deyil, həm də müəllifin niyyəti, təkcə deyilənlər deyil, deyilməyənlər də nəzərə alınır.

XX əsrin 60-80-ci illərində siyasi lüğətin tədqiqi, siyasi arqumentasiya nəzəriyyəsi və praktikası, tarixi perspektivdə siyasi ünsiyyət, siyasi metaforlar və simvollar geniş vüsət almışdır. Tədqiqatçıların diqqətini seçkiqabağı mübarizə situasiyalarında, parlamentdə siyasi dilin işlənməsi məsələləri çəkmişdir. Artıq bu dövrdə siyasi ünsiyyətin tədqiqi lingvistik tədqiqatın nisbətən müstəqil istiqamətinə çevrilir. 1970-80-ci illərdə xaricdə mütəmadi olaraq siyasi kommunikasiya və onun təhlil metodlarına dair dərsliklər çıxırdı.

- 4) Siyasi dilçiliyin müasir inkişaf mərhələsi:

a)bu mərhələdə siyasi linqvistikanın qloballaşması baş verir. Əgər əvvəllər müvafiq elmi tədqiqatlar Avropa və Şimali Amerikada aparılırdısa, son illər bu cür nəşrlər Asiya, Afrika, Latın Amerikas, Okeaniyanın müxtəlif ölkələrində də başladı. Postsovet ölkələrinin mütəxəssisləri siyasi səbəblərdən əvvəllər onlar üçün əlçatmaz olan metodologiyaları, texnikaları, mövzuları daha fəal mənimsəməyə başladılar.

b) Birinci inkişaf mərhələsi totalitar diskursuna, ikincisi isə Qərb demokratiyalarının siyasi diskursuna, müasir çoxqütblü dünyanın prinsipə yeni problemlərinə toxunur. Dilin, gücün və cəmiyyətin qarşılıqlı təsirinin yeni aspektlərinin(terrorizm diskursu,yeni dünya düzəni, siyasi düzgünlük, sosial elmlər) təhlilinə daxil edilməsi sayəsində yeni elmin elmi maraqlarının əhatə dairəsi genişlənir.

c) Elmin indiki inkişafı mərhələsində. Əvvəllər yalnız tədqiqat materialı ilə birləşən siyasi dilçilik getdikcə daha aydın görünür, öz adət-ənənələri, metodları, öz səlahiyyətləri və elmi məktəbləri olan elmi istiqamətə çevrilir. Bu dövrdə fənnin adı geniş yayılmış, tanınmış, xüsusi elmi konfranslar keçirilmiş, müvafiq mövzularda çoxsaylı tədqiqat topluları nəşr edilmişdir. [8, s.21]

Siyasi diskursun məqsədi hakimiyyət uğrunda mübarizədir. Bu prosesdə dil həlledici rol oynayır. Çünki hər bir siyasi hərəkət dil tərəfindən hazırlanır, müşayiət olunur, təsirlənir və oynanılır. Onun məqsədi siyasi strategiyaların, taktikaların, vəziyyətlərin, siyasi əlaqələrin, aktların öyrənilməsidir. Zyatkova siyasi diskursa belə tərif verir: siyasi mövzularla birləşdirilən müxtəlif janrlı mətnlər toplusu [20,s. 74]

E. İ. Şeyqal yazır ki, siyasi linqvistika fənlərarası xarakter daşıyır: o, ritorika, stilistika, mətn dilçiliyi, soslinqvistika və koqnitiv dilçiliyin nailiyyətlərini özündə birləşdirir . Çudinov bu siyahıya mədəniyyətşünaslıq, politologiya və etnoqrafiya kimi bilik sahələri də daxil edir.

A.P. Çudinov yazır ki, siyasi diskursun məzmunu danışanın və dinləyənin (yazan və oxucunun) zehmində mövcud olan və nitqin yaranmasına və qavranılmasına təsir göstərə bilən bütün komponentləri əhatə etməlidir. [20,s.69]

E. İ. Şeyqal siyasi diskursun tədqiqinə dair mövcud linqvistik yanaşmaların üç əsas növünü qeyd edir: “təsviri, tənqidi və koqnitiv yanaşma. Təsviri yanaşmada siyasətçilərin linqvistik davranışının ritorik təhlili, tənqidi yanaşmada diskursda ifadə olunan sosial bərabərsizliyin müəyyən edilməsi, koqnitiv yanaşmada isə siyasi diskursun konsepsiyalarının təhlili nəzərdə tutulur”. [28]

Siyasi diskurs müəyyən bir peşəkar yönümlü işarələr sistemindən istifadə edən institusional ünsiyyət kimi şərh olunur, yəni, öz alt dilinə (leksika, frazeologiya və paremiologiya) malikdir. Situasiya mədəni kontekstinin əhəmiyyətini nəzərə alsaq, siyasi diskurs bir fenomendir ki, o özündə mətni, konteksti birləşdirir.

Hazırda siyasət dilinin özəlliyi ondan ibarətdir ki, onun mövcudluq vasitəsi kütləvi informasiyadır və siyasi ünsiyyətin kütləvi ünvana yönəlməsinə görə bu dil hər hansı xüsusi dilə xas olan korporativlikdən məhrumdur.

Siyasi diskurs üçün əsas funksiya instrumental funksiya - hakimiyyət uğrunda mübarizədir, tənzimləyici, istinad və sehrli funksiyalar da aktualdır. Siyasi diskursun sistem formalaşdıran xüsusiyyətləri E.İ.Şeyqalın yazdığı kimi, “institusionallıq, spesifik informativlik, semantik qeyri-müəyyənlik, ezoterik, KİV faktorunun xüsusi rolu, məsafə və avtoritarizm, teatrallıq, dinamizmdir”. [28, s. 53]

Siyasi nitqin totalitar və demokratik növündən asılı olaraq, şərti olaraq seçilmiş xüsusiyyətlər müəyyən yer tutur. Demokratik siyasi diskurs elmi kommunikasiya qütbünə, totalitar diskurs isə dini ünsiyyət qütbünə doğru çəkilir: məsələn, demokratik siyasi diskurs informativlik, rasionallıq, ayıq skeptisizm, arqumentasiya məntiqi, referentin üstünlüyü ilə xarakterizə olunur, ona real denotasiya, aydınlıq, dialogizm, intimizasiya ünsiyyəti, dinamizm xasdır, totalitar siyasi diskurs isə rituallıq, emosionallıq, fideizm, təklifçilik, həvəsləndirici funksiyanın üstünlüyü, ezoterizm, monoloq, avtoritar ünsiyyət, mühafizəkarlıqla xarakterizə olunur. [28, s. 53-54]

Siyasi diskursda aparıcı niyyətin xarakterinə görə ritual janrları (inauqurasiya nitqi, yubiley nitqi, ənənəvi radio müraciəti), oriyentasiya janrlarını (partiya proqramı, konstitusiya, ölkədəki vəziyyətlə bağlı prezidentin müraciəti, məruzə,

fərman, saziş) və atonal janrları (şüar, reklam nitqi, seçki müzakirələri, parlament müzakirələri) fərqləndirilir.

N.M. Muxaryamov və başqaları iddia edir ki: “Siyasi dilçilik dilçiliyin siyasi kommunikasiyalar kontekstində nitq və diskursiv təcrübələrə, habelə siyasi metaforalara diqqət yetirən bir sahəsidir”.[20, s.70]

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, alimlərin siyasi dilçiliklə bağlı fikirləri ciddi şəkildə fərqlənir. Çudinov siyasi kommunikasiyanı bu istiqamətdə tədqiqatın predmeti hesab edir ki, bu da müəyyən ideyaların təbliğinə, ölkə vətəndaşlarına emosional təsir göstərməyə və onları siyasi hərəkətə sövq etməyə, ictimai razılığın inkişafına, ictimai-siyasi qərarların qəbul edilməsinə və əsaslandırılmasına yönəlmiş nitq fəaliyyəti kimi müəyyən edilir.[20, s. 71]

Geniş mənada siyasi diskurs konkret ekstralingvistik şəraitdə yaradılmış mətnlərin bütün korpusuna aiddir. V. Z. Demyankovun fikrincə, “siyasi diskurs insanların mürəkkəb və çoxşaxəli nitq təcrübəsinin məhsulu olmaqla, ayrı-ayrı elmi mövqelərdən nəzərdən keçirilə bilər”.[20, s.75]

Siyasi diskurs iştirakçıları müəyyən edən və siyasi ünsiyyətin xüsusi mövzusunı təşkil edən diskursiv təcrübələr toplusu kimi başa düşülür. Başqa sözlə desək, siyasi diskurs bir tərəfdən müzakirə predmetinə çevrilən mövzular toplusu, digər tərəfdən isə bu mövzuların müzakirəsinin qəbul olunmuş dil üsulları (diskursiv təcrübələr) tərəfindən təşkil olunur .

Başqa bir yanaşma A.N. Baranov yaradıcılığında da görürük. O yazır: “Siyasi dilçiliyin predmeti siyasi diskursun iştirakçılarını müəyyən edən və ya siyasi ünsiyyətin konkret mövzusunı təşkil edən diskursiv təcrübələr məcmusu kimi siyasi diskursdur”.[20, s.71]

Hər bir konkret siyasi mətn ilk növbədə onun yarandığı situasiya kontekstində, müəllifin siyasi baxışları və şəxsi keyfiyyətləri, bu mətnin konkret qavrayışı nəzərə alınmaqla digər mətnlərlə münasibətdə nəzərdən keçirilir. Müasir dilçiliyin təsvir olunan sahəsində əsas tədqiqat metodlarından biri idrak, güc, nitq və davranış arasında əlaqə mexanizmlərini aşkar edən diskurs təhlili üsuludur.

Diskurs təhlili termininin özü Z.Harris tərəfindən “əlaqəli nitqin təhlili metodu” adlandırmaq üçün icad edilmiş və elmi istifadəyə verilmişdir. Hazırda diskurs təhlili, orijinal diskurs kimi, bir sıra humanitar elmlərdə istifadə olunan çox qeyri-müəyyən termindir. A. P. Çudinov diskurs-analizin bu bilik sahəsinin əsas postulatı olduğuna diqqət çəkir. Siyasi mətn siyasi hakimiyyətin bölüşdürülməsi və istifadəsi məsələləri ilə xarakterizə olunur. [20,s. 72]

Siyasi mətn, digərləri ilə yanaşı, mənalı və hədəf xüsusiyyətləri ilə seçilir. Siyasi mətnin mənalı xüsusiyyəti onda dövlətin fəaliyyətinin əks olunmasıdır. Hədəf işarəsi, öz növbəsində, onun siyasi vəziyyətə təsir etmək niyyətidir. Başqa sözlə desək, siyasi mətn birbaşa və ya dolay yolla siyasi hakimiyyətin bölüşdürülməsi və istifadəsinə yönəldilməsi ilə xarakterizə olunur .

Hər bir siyasi nitq strukturuna görə giriş, əsas və nəticədən ibarət olur və bu hissələrin hər biri bir-biri ilə əlaqəli olmalıdır. Siyasi natiq nitqini elə qurmalıdır ki, dinləyicinin diqqətini özündə cəmləsin və saxlasın. Buna görə də o, müxtəlif vasitələrdən istifadə etməlidir. O, danışığında metaforalar, təkrarlar, metonimiyalar və başqa məcaz növlərindən istifadə edir. Natiqin nitqi aydın, səlist, anlaşıqlı olmalı, müxtəlif nitq etiketləri(vulqar sözlər, sarkazm,tərif və s.) auditoriyaya uyğun seçilməlidir. Onun nitqində heç bir təhqiramiz söz və ifadədən istifadəyə yol verilməməlidir. Siyasətçinin nitqində olan hər hansı bir uyğunsuzluq və ya uzun pauza, hər hansı bir səhv auditoriyanın fikrinin yayınmasına və ya onun nitqinin təsir gücünə mənfi təsir edə bilər.

Dünyanın ən güclü diktatorlarından biri olan Hitler belə öz xalqının və ordusunun qarşısında çıxış etməmişdən əvvəl nitqinin təsirli olması üçün əvvəlcədən hazırlaşır, nitqinə uyğun mimika və jestlərdən istifadə edirdi. Boşuma deməyiblər ki, ən yaxşı siyasətçilər, həm də ən yaxşı natiqlərdir.

Siyasi dilçilikdə tədqiqat üçün mətn materiallarının seçilməsində iki qütb yanaşma mövcuddur: dar və geniş. Birinci halda tədqiqat mənbələri kimi yalnız siyasətçilər tərəfindən birbaşa yaradılmış və siyasi kommunikasiya işlədilən mətnlərdən istifadə olunur. Bu cür mətnlər institusional xarakter daşıyır və çox əhəmiyyətli xüsusiyyətlərə malikdir.

Siyasi ünsiyyətin öyrənilməsi üçün mənbələrin seçilməsində geniş yanaşma isə təkcə siyasətçilərin özləri tərəfindən yaradılmış mətnlərdən deyil, həm də siyasi problemlərə həsr olunmuş digər mətnlərdən istifadəni nəzərdə tutur.

Siyasi diskursda parlament müzakirələri, mitinqlər, siyasi dedi-qodu, böhtan, etiraf diskurslarının dili, kütləvi informasiya vasitələrinin dili, şüarlar, inaqurasiya çıxışlarının dili fərqləndirilir. Siyasi diskursun janr və üslubları daim dəyişir və genişlənir.

Müasir siyasi nitqdə aqresivlik, o cümlədən nitq davranışının qarşıdurma strategiyaları və taktikalarından (təhdidlər, məhəl qoymamaq, nüfuzdan salmaq, yalan danışmaq, etikətləmək, təhqir etmək və s.) istifadənin artdığı müşahidə olunur, xüsusilə də, sosial vəziyyətin gərginləşdiyi dövrlərdə və seçki kampaniyaları zamanı.

"Siyasət dili" anlayışını aydınlaşdırmaq üçün o, həmçinin "siyasi dil" anlayışından fərqləndirilməlidir. "Siyasət dili" siyasi fəaliyyətin terminologiyasına və ritorikasına aiddir ki, burada siyasətçilər öz peşəkar rolunda çıxış edirlər (digər peşəkar sahələrin - din, tibb, ədalət və s. diskurslarına oxşar). "Siyasi dil" peşəkar siyasətçilərin və ya dövlət məmurlarının mühafizəsi deyil; linqvistik birləşmənin bütün üzvləri üçün açıq olan resursdur, inandırma və nəzarət vasitəsi kimi ümumi dilin spesifik istifadəsi ilə bağlıdır və ya başqa sözlə, manipulyasiya məqsədləri üçün istifadə olunan dildir. Siyasi dürüstlük və dilin saflığı uğrunda mübarizə ilə bağlı problemlərin bütün ahəngi də siyasi dil sahəsinə aiddir. Siyasətin dili bir çox hallarda həm də manipulyasiya dilidir, baxmayaraq ki, o, tamamilə ona endirilməmişdir: siyasət dilinin müəyyən aspektləri, xüsusilə, istinad işarələri sırf məlumat funksiyasını yerinə yetirir. Siyasətin dili, eyni zamanda manipulyasiya dilidir.[28,s.32] Tədqiqat işinin II fəslində siyasi diskursun formalaşmasında məcazların rolunu tədqiq etməyə çalışacağıq. Bu məqsədlə müxtəlif nəzəri mənbələr təhlil edilmiş və mətn parçalarından nümunələrlə təchiz edilmişdir.

II FƏSİL. SİYASİ DİSKURSUN FORMALAŞMASINDA MƏCAZLARIN

ROLU

2.1. Siyasi diskursda məcazlar və onlardan istifadə yolları.

Metafordan, bir qayda olaraq, müxtəlif diskurs janrlarında bir alət kimi istifadə olunmuşdur. Ən intensiv təhlil edilən diskurs janrlarından biri siyasi diskursdur. Siyasi diskursda metafor müxtəlif aspektlərdən müzakirə olunmuşdur. Metafor manipulyativ təcrübələrin idrak vasitəsi(C. Lakoff), gizli ideoloji nümunə(Goatly, Stockwell) və ya miflər yaratmaq və populyarlaşdırmaq cəhdi kimi, siyasi ideologiya(Carteris Black) və ya siyasi üstünlüklərin elan oluna biləcəyi və ya mahiyyətə təmsil oluna biləcəyi əxlaqın daxili hissəsi kimi nəzərdən keçirilmişdir.

Siyasi diskursda məcazların müxtəlif növlərindən istifadə olunur. Siyasi diskursda ən çox işlənən məcaz növü metafordur. Metafor siyasi diskursda çox istifadə olunan mühüm nitq fiqurudur. Siyasətçilər əsrlər boyu məcazlardan məharətlə istifadə etmələri sayəsində uğur qazanmışlar. Biz hiss etmirik, amma metaforlarla düşüncə edirik. Ən adi düşüncələrimizin böyük bir hissəsini metaforik anlayışlar sistemindən istifadə etməklə ifadə edirik.[26]

İnsanın təfəkkürü təbiət etibarlı ilə metaforikdir. C. Lakoff və M. Johnson öz işlərində metaforların üç növünü fərqləndirirlər. Bunlar ontoloji metaforlar, oriyentasiya metaforları və struktur metaforları. Ontoloji metaforlar konteyner anlayışına əsaslanır. Bir şey konteynerin içində və ya xaricində ola bilər. O, dolu və ya boş ola bilər. Məsələn, *to be IN love*, *to SPILL the beans*, *to have a FALLING OUT* və s. misallar çoxdur. Bu ifadələrin istifadə tezliyini dərhal görmək olar. Bu metaforalar inflyasiya kimi bəzi mücərrəd anlayışları təsvir edərkən və ya “Uoll Street”in mürəkkəb işləri ilə maraqlanmayan, lakin öyrənmək istəyən insanlar üçün bu hadisələri sadələşdirmək üçün faydalıdır. İnflyasiya damın üstündə, iqtisadiyyat xəndəkdə ola bilər.[14]

Orientasiya metaforları üçölçülü məkana əsaslanır. İstiqamət bildirən sözlərdən istifadə olunur. Bu , əsasən, anglo-sakson mədəniyyətinə xasdır. Sağ tərəf düzlüyü, sol tərəf nadincliyi bildirir. Yuxarı-qurtuluşu, yüksəlməyi, aşağı şəri təmsil edir. Bunu dini kitablarda da görə bilərik.

Üçüncü növ struktur metaforlardır. Bu metaforların ən mürəkkəb növüdür. Məsələn, “love is a journey”, or “argument is war”. Bu metaforlarda hədəf-mənbə domeni vardır. Nümunədəki birinci misalda sevginin hədəf sahəsi səyahətin mənbə sahəsi ilə təsvir olunub. İkinci nümunədə isə argumentin hədəf sahəsi səyahətin mənbə sahəsi ilə təsvir olunub. Sevginin bütün mücərrəd anlayışı burada səyahət kimi götürülür. Müharibənin son nümunəsində bu, bir argumentlə müqayisə olunur. C. Lakoff və M. Consona yazırlar ki, “biz argumentlər haqqında belə danışırıq, çünki biz onları bu şəkildə qəbul edirik. Metaforlar mübahisə anlayışını təsəvvür etməyimizi və qavramağımızı asanlaşdırır. Metaforların bir mövzu kimi bu qədər münbit olması ona görədir ki, onlar bizə bütövlükdə dünyanı dəyişməyə imkan verir”.[22]

Ən ümumi formada tarixi perspektivdə siyasi metaforlar tədqiqatçısı siyasi metaforlar sisteminin iki tamamlayıcı xüsusiyyəti ilə qarşılaşa bilər: arxetipiklik və variantlılıq.

Birinci xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, siyasi metaforlar sisteminin sabit özəyi var. Zaman keçdikcə dəyişmir və uzun əsrlər boyu siyasi ünsiyyətdə təkrar istehsal olunur. Siyasi metaforların statik təbiəti 20-ci əsrdə siyasi metaforlar nəzəriyyəsi üzrə ilk eksperimentlər üçün əsas oldu. Bu baxımdan, qədim Yunanıstanda, orta əsrlər Avropasında və müasir dünyanın istənilən ölkəsində siyasi metaforlar dəyişməz olaraq qalır, insan şüurunun sabit determinantlarını və kollektiv şüursuzluğun arxetiplərini əks etdirir.

Təcrübəli tədqiqatların toplanması ilə aydın oldu ki, siyasi metafor diaxronik dəyişkənliyə malikdir. 1977-ci ildə dəyişməz arxetipik metaforlar nəzəriyyəsinin banisi M. Osbornun bəzi postulatlarının kateqorik mahiyyətinə yenidən baxdığı bir əsər nəşr olundu. M. Osborn belə qənaətə gəlir ki, arxetipik metaforların bütün mədəniyyətlərdə və zamanlarda istifadə olunmasına baxmayaraq, mədəniyyətin, elmin və texnikanın inkişafı onların işlənmə tezliyinə təsir göstərə bilər. 19-20-ci

əslərin 56 siyasi çıxışını öyrəndikdən sonra o, texnoloji tərəqqinin arxetipik metaforların yayılmasını azalda biləcəyini müəyyən etdi. Məsələn, 20-ci əsrdə su ilə bağlı metaforik təsvirlərin işlənmə sayı 19-cu əsrə nisbətən azalmışdır, çay və okean metaforları çox yayılmışdır.

Siyasi metaforların arxetipik xarakteri konseptual metafor nəzəriyyəsində formalaşmışdır ki, ona görə metaforlaşma mexanizmləri şüursuzdur və insanın xarici dünya ilə qarşılıqlı əlaqəsinin fiziki təcrübəsi ilə müəyyən edilir. Beləliklə, metaforik universalizm üçün mühüm olan əsas müəyyən dərəcədə düşüncə nümunələrini əvvəlcədən müəyyən edən insanların anatomik və fizioloji birliyi idi.

M. Osborn siyasi metaforun öyrənilməsində qabaqcıl tədqiqatçılardandır. Onun arxetipik metaforlar üzərində işi siyasi dilçiliyin ritorik istiqamətində metaforların öyrənilməsinin tədqiqat ənənəsi üçün başlanğıc nöqtəsi olmuşdur. Siyasətçilərin seçicilərə müraciətlərini öyrənərək M. Osborn belə qənaətə gəlir ki, siyasi nitqdə zamandan, mədəniyyətdən və kommunikanların coğrafi lokaziyasından asılı olmayaraq, arxetipik metaforalar dəyişməz olaraq mövcuddur. Dinləyəni nəyəsə inandırmaq istəyən siyasətçilər işıq, tüstü, soyuq, xəstəlik, sağlamlıq təsvirlərindən istifadə edirlər. Bu cür metaforlar ümumbəşəri arxetiplərə söykənir və insanların bir-birini başa düşməsi üçün zəmin rolunu oynayır. Eyni zamanda, siyasi təsir və inandırma üçün zəmin yaradır. Bu araşdırmalara əsasən M. Osborn siyasi ünsiyyətdə siyasi ünsiyyətdə arxetipik metaforların fəaliyyət göstərməsinin 6 postulatını irəli sürüb:

1. Yeni metaforalara nəzərən arxetipik metaforlar daha çox işlənir.
2. Arxetiplər bütün zamanlarda və mədəniyyətlərdə eynidir və onların aktuallaşması konyukturadan asılı deyil.
3. Arxetipik metaforlar birbaşa insan təcrübəsindən qaynaqlanır.
4. Arxetipik metaforlar əsas olan insan ehtiyacları bağlıdır.
5. Arxetipik metaforlar auditoriyanın üstünlük təşkil edən hissəsinə təsir göstərir.
6. Arxetipik metaforlara tez-tez istənilən cəmiyyətdə ən mühüm siyasi mesajların ən mühüm hissələrində rast gəlinir. [8, s.49]

Arxetipik siyasi metaforlarla yanaşı, XX əsrdə tədqiqatçıların diqqəti siyasi metaforların arqumentativ potensialının təhlilinə yönəlmişdi. Məlum səbəblərdən seçkilərdə qalib gəlmiş siyasətçilərin çıxışlarındakı metaforlar belə tədqiqatlar üçün material rolunu oynamışdır. Eyni zamanda, real gücə qarşı çıxan və ona iddia edən siyasətçilərin idiolektlərindəki metaforlarda, ümumən, metaforik arqumentasiyasının tədqiqi üçün mühüm material hesab olunurdu.

Uzun müddət xəstəlik metaforları müxtəlif dövlətlərdə ölkənin sağlamlığını təhdid edən yad ünsürləri təmsil etmək üçün istifadə olunur. C. Lakoff və M. Consonun nəzəriyyəsinə əsasən, konseptual metafor konkret mədəniyyətin əsas anlayışları ilə uyğun gəlir. Amerikada seçkiabağı debatlarda Respublikaçıların müzakirəsi zamanı Mitt Romni Amerikanın vəziyyəti ilə bağlı verilən suala belə cavab vermişdir: I came into a state which was very much in a deep ditch[44](Mən çox dərin xəndəkdə olan bir vəziyyətə gəldim). Burada bir dövlətin iqtisadi vəziyyətinin xəndəkdə olduğu deyilir. Bu oriyentasiya metaforuna bir nümunədir. Deməli bir şeyin təsərrüfat vəziyyətindən danışanda onun səngərdə olması o deməkdir ki, vəziyyət pisdır.

Eyni şərhdə, Romney çox məşhur bir büdcə boşluğu terminindən istifadə edir. Boşluq doldurulması lazım olan bir şeydir. Bir boşluq da zaman olur bəzi material çatışmır. Ona görə də dövlətə gəlir çatmayanda büdcədə boşluq yaranır. İqtisadiyyatı izah etmək üçün belə ifadələrdən istifadəyə də metaforlarla yanaşılır. Defisit olan bir sözdür istifadə olunmur. Onu da qeyd edək ki, o, dəşik deyil, boşluq deyib. Sonuncu maddələrin sızmasına səbəb olur, birincisi isə doldurula bilən bir şey. Büdcənin hamısında boşluq var deyimi ontoloji metaforadan istifadədir. Bir şeyin büdcəsi pulun töküldüyü bir qabdır, lakin bəzi boşluqlar var, bu da qabın düzgün doldurulmamasına səbəb olur.[22, s.21]

Orientasiya metaforundan istifadənin fərqli bir nümunəsi, Romninin hazırkı idarəçiliyi belə şərh etməsidir: “Nevertheless, this president did pull us out of a deep recession.” Bu cümlə metaforik istifadə baxımından çox zəngindir. Birincisi, ölkə nədənsə çıxarıldı. Bu o deməkdir ki, vəziyyət pis idi, lakin Prezident maşını çıxara bildiyi kimi onu da oradan çıxara bildi. Bir şey çıxarılıbsa, bu o deməkdir ki, o, indi

daha yaxşı vəziyyətdədir. Digər hissədə tənəzzülü dərin bir şeyə bənzədir. Yenə qeyd etmək lazımdır ki, burada aşağı orientasiya metaforunu görürük. Prezident metonimiyasından istifadəni də qeyd etmək lazımdır.

Mitt Romni ABŞ ordusunu böyüməsi lazım olan bitkiyə bənzədir. Heç kim onu ixtisar etməkdən danışmır, güclü olmaq üçün onu böyütmək lazımdır. Burada böyümə orientasiya metaforudur.

İqtisadiyyatın vəziyyəti insanın sağlamlığı kimidir. Deməli, siyasətçilər iqtisadiyyatın çökməsindən danışanda onu bir insanın sağlamlığının çökməsinə bənzədirlər.

Siyasi partiyaları təsvir edərkən “*Dövlət insan kimi*” metaforundan istifadə olunur. Buna misal olaraq vergidən əldə olunan pullar insan qanına bənzədilir. “Dövlət orqanizmdir” siyasi metaforu bəşəriyyətin ən qədim metaforlarından biridir. Antromorfik metaforik modelin inkişafına qədim müqəddəs mətnlərdə rast gəlinir.

Ölü məcazlar isə çox işlənən, artıq məcazi gücünü itirən məcazlardır. Daha yaxşı alternativ olmadığına görə belə məcazlar hərfi mənə alırlar. Ancaq bununla belə, onlar hələ də metaforik ifadələrdirlər. Lakin yadda saxlamaq lazımdır ki, müəyyən kontekstual şəraitdə ölü metaforlar dirildilə bilirlər.

Diskursiv tədqiqatlar göstərir ki, siyasətçinin müəyyən metaforik modellərdən istifadəsinin xarakteri onun siyasi düşüncə tərzini göstərir. Bundan əlavə, metaforaların şüurun böhran vəziyyəti ilə, problemli vəziyyətlə və problemin həlli yollarının axtarışı ilə əlaqəsi haqqında fərziyyələr var. Bunu bilavasitə metaforun idrak nəzəriyyəsi göstərir, ona görə reallığın metaforik dərk edilməsi problemli vəziyyətin həlli üçün çoxlu alternativlər formalaşdırmağa imkan verir. “Rus siyasi metaforalarının lüğəti”nin giriş məqaləsində qeyd olunur ki, yenidənqurma dövründə siyasi diskursun metaforik xarakteri xeyli artıb, yenidənqurma bitdikdən sonrakı dövrdə isə azalıb, lakin heç bir kəmiyyət məlumatı verilmir. A. N. Baranov bildirir ki, böhran diskursda siyasi metaforaların aktivləşməsinə səbəb olur.

Ümumilikdə, maliyyə böhranları zamanı daha çox metafordan istifadə edilib və Amerika prezidentləri öz çıxışlarında daha çox metafordan istifadə edirlər. Böhran

zamanı vəzifədə olan siyasi liderlər öz xələflərindən daha çox metafor işlədirdilər. Əksər siyasi liderlər böhranı daha yaxşı başa düşmək və insanlara daha aydın izah etmək üçün böhran çıxışlarında həddindən artıq sadələşdirilmiş metafor mövzularından istifadə edirdilər. Qeyd etdik ki, metaforların istifadəsi iqtisadi böhran zamanlarında artır. Hanne Pennick öz araşdırmasında 1929-cu ildə və 2008-ci ildə ABŞ və Böyük Britaniyada baş verən maliyyə böhranları zamanı vəzifədə olan siyasi liderlərin nitqlərində metaforanın işlənmə sıxlığını araşdırmış və bu nəticəyə gəlmişdir ki, ABŞ liderləri çıxışları zamanı nitqlərində daha çox metafordan istifadə etmişlər.

ABŞ enerji böhranı ilə üzləşəndə Prezident Karter bu problemi həll etmək üçün “the moral equivalent of war” (müharibənin mənəvi ekvivalenti) kimi bir çox metaforlardan istifadə etdi. Onun metaforlardan istifadəsini qəbul etməsi təkcə müəyyən reallıqları nəzərdən keçirməkdə deyil, həm də siyasət dəyişikliyinə, siyasi və iqtisadi fəaliyyətlərə yol açmaqda çox təsirli olmuşdur.

Siyasətçilər üçün metaforlar əvəzolunmaz alətlərdir. Siyasətçilər üçün metaforun bu əhəmiyyətini vurğulayarkən bir dəfə Britaniyanın mühafizəkar siyasətçisi U. Çörçill demişdir: “How many infinite is the debt owed to metaphors by politicians who want to speak strongly but are not sure what they are going to say” (Qətiyyətli danışmaq istəyən, lakin nə deyəcəklərindən əmin olmayan siyasətçilərin metaforlara borcu nə qədər sonsuzdur).[18, s. 279]

Qərb ölkələrinin siyasi diskursunda yayılmış metaforlar Şərqi siyasi ünsiyyəti üçün də ənənəvidir. Misir siyasi diskursunun ərəb mədəniyyətinin semiotikası ilə əlaqəsində metaforları və mövcud siyasi vəziyyət İ. Nasalski tərəfindən tədqiq edilmişdir. Polşa tədqiqatçısının göstərdiyi kimi, Misir metaforları demokratik dünyagörüşünün formalaşmasının ənənəvi dəyərlər və simvollarla iç-içə keçdiyi keçid dövrünün mürəkkəbliyini əks etdirir. Eyni zamanda, üstünlük təşkil edən ərəb metaforları (hamiləlik, uşağın doğulması, xəstəlik, oyanış, yol və s.) Qərb mədəniyyətinin ənənəvi siyasi metaforunda oxşar obrazlarla uyğundur. Bu misallar Qərblə Şərqi siyasi metaforları arasında çoxlu ümumi cəhətlərin olduğunu göstərir. Eyni zamanda, ənənəvi cəmiyyətlərin fəal qloballaşması və qərbləşməsinə

baxmayaraq, Şərqi sivilizasiya məkanında metaforik orijinallıq saxlanılmışdır. Bu orijinallıq xüsusi maraq doğurur. Çünki o, bir tərəfdən linqvokulturoloji və koqnitiv tədqiqatlarda fəal şəkildə həyata keçirilən antroposentrik yönümlü tədqiqat proqramlarının perspektivlərinin təsdiqi kimi xidmət edir, digər tərəfdən isə, şübhəsiz, praktiki dəyərə malikdir. Fərqli bir mədəniyyətdə dünyanın konseptuallaşdırılmasının xüsusiyyətləri haqqında biliklər millətlərarası anlaşma üçün zəruri şərtə çevrilir, bir çox sahələrdən olan mütəxəssislər üçün bu və ya digər şəkildə mədəniyyətlərarası ünsiyyətlə əlaqəli dəyər əldə edilir.

Siyasətin metaforik dərk edilməsində Qərblə Şərq arasında fərqlər özünü göstərir. Qərbdə dövlət başçıları çox vaxt gəmi kapitanı və ya sükançısı ilə müqayisə edilsə, İslamda liderlik metaforaları atçılıq sənəti ilə əlaqələndirilir. Müsəlman lider heç vaxt sükan arxasında dayanmayıb, tez-tez yəhərdə oturub ayaqlarını üzəngidə saxlayırdı. Həm də onun qüdrəti heç vaxt günəşin təsviri ilə əlaqələndirilməmişdir, çünki qızmar günəş Şərq sakinlərini sevindirmir. Müsəlman lider öz təbəələrini onları qızmar günəşdən xilas edən mübarək kölgə ilə örtür və eyni zamanda onun özü də “Allahın yer üzərindəki kölgəsidir”.

Şərqi siyasi metaforalarının spesifikliyi, xüsusilə, İslam dövlətlərinin gender stereotiplərində özünü göstərir. Qərb və Şərqi siyasi metaforası belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, siyasi reallığın metaforik mənzərəsi çox vaxt kişi və qadın prinsiplərinin ziddiyyətinə uyğun qurulur. Lakin heterogen mədəni birliklərin siyasi diskursunda qiymətləndirici mənalər müxtəlifdir. Təbii ki, Şərq təkə İslam dövlətləri deyil və onun digər subregionlarına istinad etdikdə mədəni cəhətdən müəyyən edilmiş digər konseptual xüsusiyyətlər ortaya çıxır. Məsələn, Çin nığah metaforaları Avropadakılardan fərqli konseptual məlumat daşıyır. Çin cəmiyyətində nığahdan əvvəl hər iki ailənin mənafeyinin qorunmasına yönəlmiş bir sıra mürəkkəb danışıqlar aparılır və gəlin və bəyin istəkləri ikinci dərəcəli məsələdir. Bu nəzərdən keçirilən Çin metaforalarını ticarət sövdələşməsinin metaforalarına yaxınlaşdırır, lakin ənənəvi əsaslarla çinlilər evliliyi əcdadlar qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməsi kimi qəbul edirlər. Baxılan metaforaların orijinallığının səbəbləri kifayət qədər şəffafdır. Onların qiymətləndirici mənaları açıq şəkildə Şərq mədəniyyətlərinin formalaşdığı

ərazinin iqlim şəraiti, müvafiq davranış stereotiplərini təyin edən mədəni ənənələr və uzun tarixə malik digər amillərlə bağlıdır. Eyni zamanda, siyasi metaforalar sistemi, hətta ən ənənəvi cəmiyyətdə də reallığı dərk etmək üçün birdəfəlik verilmiş konseptual koordinatlar sistemi deyil, ekstralinqvistik reallıqdan asılı olaraq dəyişən konseptual sferadır. Şərq ölkələrinin siyasi metaforalarının inventarındakı dəyişikliklər həm daxili ehtiyaclarla, həm də xarici mədəni təsirlə bağlıdır.

Metaforların tətbiq tarixi iki minillikdən çoxdur ki, davam edir. Tarix boyu metafora, əsasən, dekorativ yanaşma mövcud olmuşdur. Bu baxış metafora ornamental və poetik funksiya aid edir və metaforun düşüncəyə təsir etmədiyini iddia edir. Buna görə də, bu yanaşma metaforanı ümumi dildən fərqləndirir, onun poetik dilin bir hissəsini təşkil edir.

Yunan filosofu Aristotel metafora təliminin banisi hesab olunur. O, metafora bu klassik baxışın əsasını qoyub. Onun fikrincə, metafor sadəcə bir bəzək funksiyasını yerinə yetirirdi və mürəkkəblik və qeyri-müəyyənliyə səbəb olduğu üçün mübahisədən kənarlaşdırılmalı idi. Bu inanc, nitqdə metafora əsas rolu aid edən bugünkü baxışla birbaşa ziddiyyət təşkil edir.

Siseron isə hesab edirdi ki, adlandırma funksiya metafor üçün tarixən əsasdır. Lakin sonradan estetik funksiya ortaya çıxdı. Sözlərin məcazi mənada istifadəsi geniş yayılmışdır. Zərurət bunu doğurdu. Lüğətin yoxsulluğunun və qıtlığının təzyiqi altında, sonra gözəlliyi və füsunkarlığı onun tətbiq dairəsini genişləndirdi. Əvvəlcə soyuqdan qorunmaq üçün hazırlanmış paltarın sonradan bədəni bəzəmək üçün də istifadə edildiyi kimi, söz çatışmazlığına görə istifadə olunan metaforlar, məcazi ifadələr həzz almaq üçün bir çox mənada istifadə olunmağa başladı.

Metafor eyni olmayan, lakin bəzi ümumi xüsusiyyətləri paylaşan iki şey arasında nəzərdə tutulan müqayisədir. Buna görə də metafor həyat təcrübələrinin müxtəlif sahələrinə aid ola bilər. Metaforlar insan düşüncəsinin və yaradıcılığının əsas nüvəsidir və metafora işlətmək həm də siyasi iddia etməkdir, çünki siyasətin dili metaforik mövzularla səciyyələnir.

Məcəzilik yaradıcı təfəkkürün təbii yoludur və heç də dünyanı tanımaq üçün əsas yoldan sapma deyil, danışığı bəzəmək üsulu deyil. Metafor çox vaxt obrazlı

şəkildə kiminsə xoşuna gəlib-gəlməməsindən asılı olmayaraq, milli şüurun əks olunduğu güzgü kimi təqdim olunur. Müasir siyasi metafor, ilk növbədə, insanın və bütövlükdə cəmiyyətin psixi dünyasını əks etdirən güzgülər kompleksidir.[12,s.6]. Deməli, metaforlar mürəkkəb problemi daha az çətin olan kimi təsvir etməyə, onun bəzi cəhətlərini ayırmağa, onu vurğulamağa və ya əksinə, ictimaiyyətin diqqətini ondan yayındırmağa imkan verir. Metaforlar mümkün həll yollarını göstərə və mənfi nəticələrə qarşı xəbərdarlıq edə bilər. Onlar milli mentalitetin və stereotiplərin xüsusiyyətlərini əks etdirir, ziddiyyətli məsələləri üzə çıxarır. Metaforların mənası onların ovsunlayıcı mahiyyətindədir. Metaforlar yarandıqdan sonra uzun müddət kollektiv şüurda qalmaq qabiliyyətinə malikdir. Metaforların xarakteri və tezliyi, əsasən, alıcıdan asılıdır. Onlar onun obyektinə müsbət və ya mənfi münasibət formalaşdırmaqla müxtəlif funksiyaları yerinə yetirə bilirlər. Metaforlar həm mövcud siyasi meylləri formalaşdırır, həm də mövcud vəziyyətə görə yaranır. Beləliklə, "domen" anlayışı metaforalar üçün kifayət qədər əsas təmin etmək üçün çox qeyri-müəyyəndir. A. Mussolf əsərində metaforların müəyyən siyasi anlayışlar və cərəyanlar ətrafında qruplaşan klasterlər təşkil etdiyini qeyd edir. O, metaforun meydana gəlməsini təsvir edən, metafor ssenarisinin ömrünü və vaxtını təyin edən ssenariyönümlü bir yanaşma təklif edir. Müəllif yeni bir metaforun yaranmasına, inkişafına və "qarışdırma effektləri kompleksinə" səbəb olan vəziyyətlərin təhlilini verir. Onun fikrincə, metafor aid olduğu sferaya və siyasi şəraitdən asılı olaraq uzun və qısamüddətli hadisələr ola bilər.[19]

Bu sferalardan bəziləri qeyd olunur. Məsələn, müəllif siyasi münaqişəni müharibə hesab edir və bu kontekstdə işlədilən metaforlar döyüş anlayışına istinad edir. Müharibə ilə sıx bağlı olan başqa bir sahə - irqçilikdir. Bu mövzu həmişə köhnə metaforaları inkişaf etdirməklə yanaşı, yeni metaforalar yaratmaq üçün də böyük problem yaratmışdır. Burada A. Musolff məcazın reallığa çevrilməsinin ən dəhşətli və geniş əhatəli nümunəsi kimi alman milliyyətçi diskursunda "parazit irq" kimi müəyyən edilən yəhudi xalqının yenidən konseptuallaşdırılmasını xatırladır.

Metafor canlı və hərəkidir. Hitlerin yəhudiləri "başqa xalqların bədənində parazitlər" hesab edən ritorikasında olduğu kimi, bəzi müasir siyasətçilər də

immiqrantları parazitlər kimi qələmə verirlər ki, bu da tolerantlığın pozulmasına və milli nifrətin qızışmasına səbəb olur.

Böyük bir qrup bədən əsaslı metaforlarla təmsil olunur, məsələn: Avropa orqanının Britaniya bədəninə transplantasiyası, siyasi bədən, dövlət orqanı, xalqın kollektiv orqanı. Ürək, bədən və qarın metaforlarından geniş istifadə olunur. Üstəlik millətlər özlərini müəyyən orqanlar, bədən hissələri ilə əlaqələndirməyə meyllidirlər, bütün bunları dünya hesab edirlər. Millətin bədən metaforu kimi şərh edilməsi xüsusi diskurs ənənələri ilə əlaqədardır və sosial cəhətdən dominant ssenarilərə əsaslanır. Bu ssenarilər öz nitq icmalarında kök salıb.

Millətləri metaforlaşdırmağın başqa yolları da var. Məsələn, onları şəxsiyyət kimi təqdim etmək. Millətin və ya dövlətin bir şəxsiyyət kimi metaforalaşdırılması uzaqları əhatə edən siyasi qiymətləndirmələrə səbəb olur.

Metaforların başa düşülməsi dörd mərhələ tələb edir: qəbul, semantik yenidənqurma, şərh, ideoloji qəbul. Prosesdə hər iki tərəf məşğul olur - danışan və alıcı, ona görə də metafora istehsalı əməkdaşlıqdır ki, bu da istər-istəməz bütün həmsöhbətlərin söylərini tələb edir. A. Musolff ssenariyə əsaslanan yanaşmanı digərləri ilə müqayisədə üstünlüyə malik olan yanaşma kimi genişləndirir, çünki “metafora hadisələrinin klasterləri müəyyən siyasi meyllərlə bağlıdır” və mövcud vəziyyətlə bağlı baxılır. Buna baxmayaraq, müəllif qeyd edir ki, metafor ssenarilərinin təhlili koqnitiv metafor tədqiqatının digər səviyyələrini əvəz etmir, əksinə tamamlayır. Siyasi metaforlardan irəli gələn hər hansı hərəkətə görə məsuliyyət onların istifadəçiləri və tərcüməçilərinin üzərinə düşür”. [19]

Yeni, mürəkkəb, tam başa düşülməmiş bir şeyə müraciət edərkən insan anlamaq üçün daha tanış, sadə, başa düşülən sferanın elementlərindən istifadə etməyə çalışır.

Metafor həm məcazi məna daşıyan söz kimi, həm də dildə və ya konkret kommunikativ vəziyyətdə şifahi semantikanın metaforik inkişafı prosesi kimi eyni metaforik mənaları olan sözlərin bütöv bir qrupu kimi qəbul edilə bilər.

Konseptual və ya koqnitiv metafor nəzəriyyəsi metaforanı idrakla əlaqələndirən ən çox qəbul edilən nəzəriyyədir. Dekorativ yanaşmadan fərqli olaraq,

bu nəzəriyyə metaforanın fikirdə mərkəzi rol oynadığını və həm düşüncə, həm də dil üçün əvəzolunmaz olduğunu bildirir.

Bu yanaşma ilk dəfə C. Lakoff və M. Conson tərəfindən işlənib hazırlanmışdır, onlar öz əsərlərində onun əsas qavrayışlarını əks etdirmişlər. Onların fikrincə, gündəlik dil şərti metaforlarla doludur. Bunlar böyük əhəmiyyət kəsb edir və idrakımızı formalaşdırır. Yazıçıların şüurunda semantik cəhətdən əlaqəli metaforlarla ifadə etdikləri anlayışlar var. Beynimizdəki məfhumlar metafordan təsirlənir, çünki bunlar bizə yaşadığımızla qeyri-müəyyən şəkildə müəyyən edilən ideyalar, duyğular, planlar, zaman, sosiologiya və s. kimi bir çox mücərrəd anlayışların mənasını dərk etməyə kömək edir. Onların fikrincə, buna görə də, biz həmişə tam mənasını bilmədiyimiz bu mücərrəd anlayışları təcrübəmizdə və ya düşüncəmizdə daha aydın olan anlayışlarla müqayisə edərək anlamağa çalışırıq.[14] Daha sonra onlar əlavə edirlər: “düşündüyümüz və hərəkət etdiyimiz gündəlik konseptual sistemimiz mahiyyətə metaforikdir”. [15, s. 202-251] Bu yanaşma metaforu qəti şəkildə dil sisteminin əhatə dairəsindən kənara çıxarmağa və onu dil, təfəkkür və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi hadisəsi kimi qəbul etməyə imkan verdi.

Hələ qədim zamanlardan poeziyada, ümumiyyətlə, ədəbiyyatda metafor geniş yayılmışdır. O, müəlliflərin əsərlərinin keyfiyyətini yüksəltmək üçün istifadə olunan alət kimi qəbul edilirdi. Ancaq C. Lakof və M. Consonun əsərindən sonra metaforun təkcə dil məsələsi deyil, həm də düşüncə məsələsi olduğu məlum oldu. Metafor idrak sistemimizi - dünya haqqında biliklərimizi strukturlaşdırır və ətrafımızdakı dünyanı qavrayışımıza təsir göstərir. Metaforlar həyat təcrübələrinin müxtəlif sahələrinə aid ola bilər. Metaforlar insan düşüncənin və yaradıcılığın əsas nüvəsidir. Siyasətin dili metaforik mövzularla xarakterizə olunur. Metaforlar siyasi fikrin ürəyinə getmək üçün güclü bir dil vasitəsidir. Onlar siyasətçilər tərəfindən çətin vəziyyətləri idarə etmək və münaqişələrin qarşısını almaq üçün, problemli ifadələri çatdırmaq üçün işlədilir. Siyasətdə təcrübənin müxtəlif konseptualizasiyaları mövcuddur. Siyasət çox vaxt müxtəlif sahələrə aid olan yarışma, döyüş, səyahət, qumar, şou və dəniz səyahəti kimi konseptuallaşdırılır. Millət və müxalifət də adətən siyasi diskursda konseptuallaşdırılır. C. Lakoff və M. Consonun da qeyd etdikləri kimi, "metafor

dünyanı konseptuallaşdırmağın adı, şərti üsulumuzun əsas və əvəzsiz hissəsidir və gündəlik davranışımız təcrübə haqqında metaforik anlayışımızı əks etdirir" [14, s.204]

Abstraksiyalar və mürəkkəb vəziyyətlər metafora vasitəsilə başa düşülən olur. Mürəkkəb və mücərrəd bir şeyi başa düşmək üçün avtomatik və şüursuz şəkildə istifadə etdiyimiz metaforik sistem var. Bu sistemin bir hissəsi beynəlxalq münasibətlərin və müharibələrin başa düşülməsinə həsr edilmişdir. İndi bu sistem haqqında onun necə işlədiyini təsəvvür etmək üçün kifayət qədər məlumat var.

Konseptual metafor nəzəriyyəsinə görə, metaforlaşma mənbə sahəsinin və hədəf sahəsinin iki konseptual sahəsinin bilik strukturları arasında qarşılıqlı əlaqə prosesinə əsaslanır. Birtərəfli metaforik xəritələşdirmə nəticəsində insana yaxşı məlum olan mənbə sferasının elementləri daha az strukturlaşır. Ona görə də, metaforun idrak potensialının mahiyyətini təşkil edən konseptual sfera-hədəf başa düşüləndir. Konseptual sahələri təşkil edən əsas bilik mənbəyi insanın xarici dünya ilə birbaşa qarşılıqlı əlaqə təcrübəsidir. Üstəlik, fiziki təcrübə diaxronik əsasdır, reallığın sadə idrak strukturları-təsvir sxemləri şəklində təsnifatını təşkil edir. Metaforikləşmə təkcə iki bilik strukturunun ayrı-ayrı elementləri arasında deyil, həm də konseptual sahələrin bütün strukturları arasında həyata keçirilir. Konseptual metaforlar arasında şərti metaforik uyğunluqlar müəyyən mədəniyyət və dilə uyğundur. Məsələn, "Argument is war" konseptual metaforası ingilis dilində danışanların mədəniyyətinin əsas dəyərlərinə uyğundur. Metafor mübahisəni müharibə baxımından təsvir etmək üçün bir vasitə deyil, mübahisəni başa düşməyin sabit bir yoludur. Mübahisəni itirə və ya qazana bilərsiniz. İştirakçıların məqsədi isə rəqib üzərində qələbə deyil, harmonik və estetik baxımdan xoş bir rəqsdir.[15, s.202]

Konseptual metaforlar ana dilində danışanların mədəni paradigminin ayrılmaz hissəsidir. Onlar insan şüurunda kök salmışdır və o qədər tanışdılar ki, çox vaxt metafor kimi qəbul edilmirlər. Konseptual metafor ilə bağlı müasir tədqiqatların müxtəlifliyi C. Lakoff və M. Consonun nəzəriyyəsinin nəinki davam etdiyini, hətta ona marağın artdığını göstərir. Konseptual metaforların insan təcrübəsinin bütün sahələrini əhatə etdiyi və əhəmiyyətli koqnitiv potensiala malik olduğu iddiası

hazırda çoxsaylı tədqiqatlar tərəfindən dəstəklənir. Siyasi kommunikasiya sahələrində konseptual metaforun tədqiqi xüsusi yayılmışdır.

Metaforlar koqnitiv qavrayışa təsir göstərir, eyni zamanda hətta ana dilində danışanlar nitqdə və ya mətndə metaforun mövcudluğunu həmişə dərk etmirlər. Bu iki dəyərli xüsusiyyətin cəmi insanların fikir və ya düşüncələrinə təsir etmək və onların dünyaya baxışını dəyişdirmək gücü ilə nəticələnir. Siyasət ideologiya ilə sıx bağlı olduğundan, metaforların insanların siyasi inancına təsir etməkdə böyük payı var. Bununla birlikdə, metafor haqqında əhəmiyyətli miqdarda toplanmış biliklərə baxmayaraq, ona olan maraq indiki zaman nəinki zəifləmir, əksinə, metafor tədqiqinin keyfiyyətə yeni səviyyəyə keçməsi ilə əlaqədar olaraq artır. Son onilliklərdə müstəqil elmi sahə- metaforologiya formalaşmışdır. Siyasi diskursda metaforun işləməsi olduqca mürəkkəb bir hadisədir. Buna görə də siyasi metafor siyasi metaforologiyanın obyekt kimi müxtəlif metodoloji mövqelərdən və müxtəlif elm sahələrində baxılması təəccüblü deyil.

İndiki mərhələdə siyasi metafor metaforik ifadələrin və insan şüurunun korrelyasiyasının iki növü ilə marqlanır. Bir tərəfdən, metaforların korpus tədqiqatları açıq şəkildə ifadə olunmayan "kollektiv təhtəlşüurun" strukturlarını üzə çıxarmağa imkan verir. Bu aspekt "şüur (şüuraltı) metaforları müəyyən edirmiş kimi formalaşdırıla bilər. Eyni zamanda siyasi diskursda ünvanlananın dünyagörüşünün yenidən konseptuallaşdırılması üçün metaforların pragmatik potensialından məqsədli şəkildə istifadə edilir. Bu yanaşmanı "metaforlar şüuru müəyyən edir" düsturu ilə ifadə etmək olar.

Koqnitiv dilçiliyin öyrənilməsi çərçivəsində maraq konseptual və şərti metaforlar kimi məhdud sayda metafor növlərinə diqqət yetirir.

Siyasi diskursda siyasətçilərin nitqində bu konseptual metaforlara tez-tez rast gəlinir. *The economy is a building* konseptual metaforasına aşağıdakı nümunələri misal göstərə bilərik:

*-Let it be this government that finally **builds an economy** where no one is left behind.* (Heç kimin geridə qalmadığı iqtisadiyyatı quran, nəhayət, bu hakimiyyət olsun) (David Cameron).[21]

*- We must **build** a 21st century regulatory framework that creates new jobs and grows the American economy.* (Biz yeni iş yerləri yaradan və Amerika iqtisadiyyatını inkişaf etdirən 21-ci əsrin tənzimləyici çərçivəsini qurmalıyıq) (Barack Obama). [21]

*- We were pioneers of a modern-day **banking** system built on trust.* (Biz etimad üzərində qurulmuş müasir bank sisteminin qabaqcılları idik) (Gordon Brown).[21]

- The flourishing of moral sentiments is the foundation of the wealth of nations. (Mənəvi hisslərin çiçəklənməsi xalqların sərvətinin təməlidir) (Gordon Brown). [21]

Konseptual metafora aid digər bir nümunə *A bad economy is a disease* (Pis iqtisadiyyat xəstəlikdir):

- They called our economy the sick man of Europe (Onlar bizim iqtisadiyyatımızı Avropanın xəstə adamı adlandırdılar) (David Cameron) [21].

- The men who say that they can cure unemployment are the men who have said it for years, and have never done anything except increase unemployment. (İşsizliyi müalicə edə bilərəm deyən kişilər illərdir bunu söyləyən, işsizliyi artırmaqdan başqa heç bir iş görməyən kişilərdir).(Stanley Baldwin).[21]

- It is not merely a prescription for short-term spending. (Bu, sadəcə olaraq qısamüddətli xərclər üçün resept deyil) (Barack Obama).[21]

- Industries of all kinds, which have been suffering in the past from the competition of foreign goods (Keçmişdə xarici malların rəqabətdən əldə etdiyi bütün istehsal sənayeləri) (Stanley Baldwin).[21]

- Complex products like derivatives and securitised loans which were supposed to disperse risk around the world instead spread contagion (Bütün dünyada riski dağıtmalı olan törəmə alətlər və sekuritləşdirilmiş kreditlər kimi kompleks məhsullar yoluxma yayırdı). (Gordon Brown).[21]

Bu qeyd olunan konseptual metaforlar *The economy is a body* (İqtisadiyyat cismidir) konseptual metaforu ilə əlaqəlidir, bənzərlik təşkil edir. İndi onu müalicə edilməli olan xəstə bir şey kimi təqdim etməklə, iqtisadiyyat sağlamlığı təhlükəli olan

və ciddi diqqət tələb edən canlı varlığa çevrilir. Dövlət orqanizmdir siyasi metaforu bəşəriyyətin ən qədim metaforlarından biridir. Bu antropomorfik metaforik modelin inkişafına artıq qədim müqəddəs mətnlərdə rast gəlinir. Bu metaforların pragmatik potensialından həm Qədim dünyada, həm də orta əsrlər mətnlərində geniş istifadə edilmişdir. [8,s.26]

Life(həyat) and death(ölüm) metaforları siyasi diskursda istifadə olunan metafora növlərindən biridir. Doğum metaforları həyatın tərəflərindən biridir, çünki həyat doğumla başlayır. Amerika doğuldu dedikdə onun müstəqilliyini qazanması nəzərdə tutulur :

-In the year of America "s birth.(Amerikanın doğulduğu ildə)

-We force this spring, which reborn in the world's oldest democracy. (Biz bu baharı, dünyanın ən qədim demokratiyasında yenidən doğulan baharı məcbur edirik)

-An idea which born in revolution.(İnqilabdan doğan ideya)

Bu misallarda Amerikanın 4 iyul 1776-cı ildə müstəqilliyini əldə etməsi anadan olmuş şəxsə bənzədilir.

-A small band of patriots huddled by dying campfires on the shore of an icy river)
(Kiçik bir qrup vətənpərvər buzlu bir çayın sahilində ölənlərə yığılıb (B. Obama)

Amerika prezidenti B. Obama Britaniya ordusuna qarşı müharibədə nə qədər amerikalının öldürüldüyü barədə təsəvvür yaratmaq üçün yanğının söndürülməsini ölüm kimi xarakterizə edir. Nəticə etibarı ilə, o, məcazdan istifadə edərək, ölməkdə olan amerikalıları yanğının söndürülməsi ilə müqayisə edərək nitqində bir növ uyğunluq yaradır. Bu məcazdan çıxarılan başqa bir məna odur ki, yanğın ətrafa toplaşan qrup tərəfindən söndürüldükdə, bu, onların məkanı tərk edib başqa bir hərəkətə başlamağa hazır olmaları anlamına gələ bilər. Bu, əsgərlərin Amerikanın müstəqilliyinə nail olmaq üçün işğalçılarla vuruşmağa və özlərini (sönən atəş kimi) qurban verməyə hazır olduqlarını göstərir.

Yaddaşımızdakı məfhumlar dərk etdiyimiz şəkildə qurulduğundan, konseptual sistemimiz qavrayışımız üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu konseptual sistemin

metafor ilə dolu olduğunu nəzərə alsaq, gündəlik təcrübələrimiz, düşüncələrimiz və ya hərəkətlərimiz əsasən metaforadan təsirlənir.[14, s.3]

C.Lakoff və M.Johnson da metaforaların həyatdakı ilk təcrübələrimizdən qaynaqlandığını bildirir. Mövcud olduğumuz gündən biz bu universal təcrübələrdən düşünmək üçün istifadə edirik ki, bu da onları global qavrayışımızın bir hissəsini təşkil edir. Bu düşüncə universal olduğundan, biz hamımız eyni “metaforik dilin” bir hissəsini başa düşürük və təşkil edirik. Bu fikri “*Freedom is space to move*” metaforası ilə təsvir edir. Doğulduğumuz andan etibarən biz özümüzün və ya digər cisimlərin nə qədər yer tutduğunu və ya yer qıtlığı yaşaya biləcəyimizi hiss edirik. Bu təbii qazanma vasitəsilə bu metafor bizi azadlıq kimi mücərrəd sözlərin mənasını anlamağa məcbur edir.

Konseptual Metafor Nəzəriyyəsinin bu gün metafora ən çox qəbul edilən yanaşma olduğunu nəzərə alsaq, konseptual metaforlar ən mühümləri sırasındadır. Onlar bizim konseptual sistemimizin əsasını təşkil edir və buna görə də düşüncəyə böyük təsir göstərirlər. Əksər konseptual metaforlar şüursuz olaraq qəbul edildiyi üçün onların gücü daha vacibdir. Məsələn, “I’m feeling down” ifadəsindəki metaforu qeyd etmək olmaz, çünki o, gündəlik dildə çox dərin kök salmışdır. Ən fəal şəkildə istifadə olunan ifadələrin bu möhkəmlənməsinə görə onların zehnimizə təsir gücü əhəmiyyətlidir. Konseptual metaforlarda daha mücərrəd, idrak baxımından əlçatmaz hədəf sahəsi konkret və idrak baxımından əlçatan olanla izah olunur.

Məsələn, *Destruction -məhv etmək* konseptual metaforası:

- *We must crack down on trading activity that crosses the line to market manipulation.*[21] (Biz bazar manipulyasiyası xəttini keçən ticarət fəaliyyətinə qarşı sərt mübarizə aparmalıyıq) (B. Obama).
- *The Conservatives say our country is broken.*[21] (Mühafizəkarlar deyirlər ki, ölkəmiz dağılıb) (G. Brown).
- *The example “Consider the devastating news we just received this morning.*[21] (“Bu səhər aldığımız dağıdıcı xəbərə nəzər salaq” nümunəsi) (B. Obama)

“*The economy is a building*” and “*The economy is a body*” kimi konseptual metaforlar bizim qavrayışımıza təsir edir. İqtisadiyyatın həyati xarakterini

vurğulamaqla və onu böyük və möhkəm bir şey kimi təqdim etməklə, biz onu canlı saxlanılmalı və çox diqqətə layiq olan, vacib bir şey kimi qəbul edirik. Beləliklə, biz onun vəziyyətinə daha çox əhəmiyyət verə bilərik və ona uyğun davranmağa başlaya bilərik. İqtisadiyyat insan orqanizmidir metaforik modeli müasir iqtisadi modellərdə ən geniş şəkildə təqdim olunan və təfərrüatlı strukturlaşmış modellərdən biridir. İnsan təsərrüfat fəaliyyətinin subyektlərinə və bütövlükdə iqtisadiyyata ona ən yaxın və başa düşülən xassə və xüsusiyyətlər bəxş edir. Nəticədə iqtisadiyyat insan bədəni formasında meydana çıxır. İqtisadi inkişaf dövrləri dedikdə, canlı orqanizmin doğuşdan başlayaraq ölümə bitən inkişaf dövrləri başa düşülür. Canlı orqanizm kimi təsərrüfat fəaliyyətinin subyektləri də idrak fəaliyyətinə malikdirlər, onlar doğula, ölə, xəstələnə, evlənə və boşana bilirlər. Onların metaforik başları, qolları, ayaqları və başqa orqanları var.

Daha bir nümunə, dövlət və cəmiyyət anlayışları metaforik olaraq qərarlar qəbul edən, orqanlara sahib olan, münasibətlərə girən, xəstəliklərə dözən, öz əhval-ruhiyyəsinə malik insanlar kimi təqdim olunur. Digər tərəfdən, dövlət dünya birliyində sosial münasibətlərdə iştirak edən fərd kimi konseptuallaşdırılır. Onun ərazisi onun evidir. Qonşuların əhatəsində yaşayır, dostları və düşmənləri var. Hər dövlətin anadangəlmə xüsusiyyətləri var: onlar dinc və ya aqressiv, məsuliyyətli və ya məsuliyyətsiz, çalışqan və ya tənbel ola bilirlər. Dövlətin ümumi rifahı iqtisadi mənada onun iqtisadi sağlamlığı kimi başa düşülür. İqtisadi sağlamlıq üçün ciddi təhlükə ölümcül təhlükə kimi qəbul edilə bilər. Dövlətin gücü onun hərbi gücündədir. Sənayeləşməmiş ölkələr az inkişaf etmiş sayılır. Çünki sənayeləşmə inkişafın inkişafın təbii mərhələsi sayılır. Üçüncü dünya ölkələri inkişaf etməmiş uşaqlardır ki, onlara ya düzgün inkişaf etməyi, yada nizam-intizamı öyrətmək lazımdır. Normal səviyyədə inkişaf edə bilməyən millətlərə əqli qüsurlu uşaqlar kimi baxılır.

Bu cür metaforaların işlədilməsinin altında yatan bir məntiq var: mümkün qədər güclü və sağlam olmaq.

Siyasi diskursda metaforaların əsas funksiyaları evristik və xarakterikdir. Eyni zamanda, qeyd olunur ki, siyasi nitqdə metafora mübahisəli siyasi məsələlərə təsir edən ən təhlükəli siyasi bəyənətləri hamarlamaq, onun mümkün hərfi şərhinə görə

natiqin məsuliyyətini minimuma endirmək kimi interaktiv funksiyanı yerinə yetirdiyi qeyd olunur.

Siyasi diskursda ən çox istifadə olunan metaforlar bunlardır:

1. Battle / military (Döyüş / hərbi) metaforu

Döyüş metaforundan istifadə edərkən, siyasi lider daha döyüşkən diskurs təqdim etməyə meyllidir. O, böhranı üzləşməli olduğu təhlükə kimi və ya qələbə üçün mübarizə apardığı döyüş meydanı kimi təqdim edir. Beləliklə, bu metafor maliyyə böhranını mübarizə, üzləşməli, fəth edilməli, məğlub edilməli və s. problem kimi təqdim etmək məqsədi daşıyır. Beləliklə, böhran müharibə və ya döyüş kimi təqdim edilə bilər. Bu metafor mövzusunun funksiyası emosionaldır, çünki lider bütünü dramatik mübarizəyə çevirir. O, özünü ordusuna müharibə zamanı rəhbərlik etməyə borclu olan baş komandan kimi təqdim edir ki, bu da maliyyə böhranını nəzərdə tutur. Bu mövzu həm də siyasi baxımdan inandırıcı görünə bilər. Məsələn:

- America, I believe that we can build on the progress we have made and continue to fight for new jobs and new opportunities and new security for the middle class. I believe that America but we can keep the promise of our founding, the idea that if you're willing to work hard, it doesn't matter who you are or where you come from or what you look like or where you love.[30] (Amerika, mən inanıram ki, biz əldə etdiyimiz tərəqqi üzərində dayana bilərik və yeni iş yerləri, yeni imkanlar və orta sinif üçün yeni təhlükəsizlik uğrunda mübarizəmizi davam etdirə bilərik. İnanıram ki, biz təsisçiliyimizə verdiyimiz vədi, çox işləməyə hazırsınızsa, kim olduğunuzun, haradan gəldiyinizin, necə göründüyünüzün və ya haranı sevdiyinizin fərqi olmadığı fikrini tuta bilərik).

2. Machine / process / technology (Maşın / proses / texnologiya) metaforu

Maşın metaforu daha çox iqtisadiyyatı bir sistem kimi təqdim etmək üçün istifadə olunur, məsələn, maliyyə sistemi, bank sistemi, vergi sistemi, müavinət sistemi və s. haqqında danışarkən. Bu sistem və ya maşın xarab ola, təhrif edə, uğursuzluğa düşər ola bilər, lakin o, həm də təmir olunmalı, bərkitilməli və ya təmir edilməlidir. Bu xüsusi metafora mövzusunun istifadə edərək, liderlər iqtisadiyyatın çox mürəkkəb mövzusunu sadəcə bir sistem və ya maşın kimi təqdim edirlər.

Beləliklə, daha geniş ictimaiyyət üçün daha başa düşülən və əlçatan etmək üçün mövzunu həddindən artıq sadələşdirirlər. Bu yolla insanlar müəyyən dərəcədə maliyyə böhranını həqiqətən dərk etdiklərini hiss edə bilərlər ki, bu da müsbət hiss oyadır. Deməli, lider nə danışdığını bilən, vicdanlı siyasətçi kimi qəbul edilə bilər. Müəyyən dərəcədə bu mövzu həm də siyasi cəhətdən inandırmaq cəhdi kimi qiymətləndirilə bilər.

3. Construction / build (Tikinti / tikinti) metaforu

Tikinti metaforu yaradılan və ya tikilən bir şeyi ifadə edir. Planlaşdırılan, çevrilən və ya yenidən formalaşan hər şey yaradılışı bildirir. Daha konkret desək, bu metafora həm də iqtisadiyyatı və ya cəmiyyəti möhkəm təməllərə və ya sabitlik üçün çərçivəyə ehtiyacı olan bir bina kimi təmsil edə bilər. O, qurulmalı, qurulmalı, yerinə qoyulmalı və ya hətta sementlənməlidir, lakin o, həm də çökə və ya sökülə bilər.

İnşaat metaforu çox müsbət metaforadır. Bu, siyasi liderin yaxşı düşünülmüş planı olan və ya siyasi cəhətdən inandırıcı funksiyasını göstərə biləcək yeni bir şey qurmaq istəyən memar kimi görünməsinə səbəb olur. Lakin bu metafor, əsasən, mürəkkəb məsələləri həddən artıq sadələşdirməyə yönəlib. Yaratmaq, planlaşdırmaq, formalaşdırmaq və ya qurmaq kimi asan, sadə fəallərdən istifadə etməklə bu məsələlər daha asan başa düşülür.

- *It was built by working men and women who dug into what little savings they had to give five dollars and ten dollars and twenty dollars to this cause.[31]* (Bu, beş dollar və on dollar və iyirmi dollar vermək üçün nə qədər az qənaət etməli olduqlarını araşdıran işləyən kişilər və qadınlar tərəfindən tikilmişdir).

- *How are we going to rebuild our economy for the long term? [21]* (İqtisadiyyatımızı uzun müddətə necə bərpa edəcəyik?) (David Cameron)

- *The Federal Reserve has taken action to bolster the economy.[21]* (Federal Ehtiyat Sistemi iqtisadiyyatı gücləndirmək üçün tədbirlər gördü). (George Walker Bush)

4. Journey (Səyahət) metaforu

Səyahət metaforu nitqin dinləyicisini və ya oxucusunu ölkəsi və ya lideri ilə birlikdə olmasa da, səfərdə olmaq vəziyyətinə gətirir. Həmin xüsusi səyahətdə insan müəyyən bir kurs, yol və ya müəyyən istiqamətdə addımlar atır. Bu səyahət zamanı

insan irəli gedə bilər, ancaq geriye də gedə, geri çəkilə və ya hətta itə bilər. Bu metafor insanlarda böhrandan çıxmaq üçün hələ uzun bir yol olduğunu, lakin irəliləyişin olduğunu və irəliləməyə ehtiyac olduğunu hiss etdirə bilər. Bu o deməkdir ki, irəliləmək asan olmayacaq, maneələr olacaq, lakin səy göstərildiyi təqdirdə məqsədə çatmaq olar. Bu şəkildə, səyahət metaforu duyğulara cavab verir, çünki hadisələrin bu gedişatının təqdimatı bir təşviq kimi işləyə bilər. Səyahət metaforları həyat müddətini təsvir etmək üçün də çox təsirli bir vasitədir, çünki səyahətdəki hərəkət fəlləri həyatda görülən hərəkətləri və hərəkətləri vurğulayır və səyahətin sonunda çatılan hədəf insanların həyatlarında nail olmaq istədikləri məqsədləri vurğulayır. O, həmçinin həddindən artıq sadələşdirmə funksiyasına malikdir, məsələn, böhranı əsas yoldan sapma kimi təqdim edərkən:

- The road ahead will be long. Our climb will be steep. We may not get there in one year or even one term, but America – I have never been more hopeful than I am tonight that we will get there. I promise you – we as a people will get there.[31](Qarşıdakı yol uzun olacaq. Dırmanışımız dik olacaq. Bir il və ya hətta bir müddət ərzində oraya çata bilməyəcəyik, amma Amerika - mən heç vaxt bu gecə ora çatacağımıza ümid etdiyim qədər ümid etməmişəm. Sizə söz verirəm - biz xalq olaraq ora çatacağıq).

- I want to thank my partner in this journey, a man who campaigned from his heart and spoke for the men and women he grew up with on the streets of Scranton and rode with on that train home to Delaware, the Vice President-elect of the United States, Joe Biden.[31] (Mən bu səyahətdəki tərəfdaşıma, ürəkdən kampaniya aparan və Skrantון küçələrində böyüdüüyü kişilər və qadınlar üçün danışan və Delaverə, Delaverə, ABŞ-ın vitse-prezidenti seçilən qatarda birlikdə böyüyən kişilərə təşəkkür etmək istəyirəm. Amerika Birləşmiş Ştatları, Co Bayden)

- This is the journey we continue today. We remain the most prosperous, powerful nation on Earth.[33] (Bu, bu gün davam etdirdiyimiz səyahətdir. Biz Yer kürəsinin ən firavan, güclü dövləti olaraq qalırıq)

- *Let me express my thanks to the historic slate of candidates who accompanied me on this journey, and especially the one who traveled the farthest - a champion for working Americans and an inspiration to my daughters and to yours -- Hillary Rodham Clinton.* [29] (İcazə verin, bu səfərdə məni müşayiət edən tarixi namizədlərə, xüsusən də ən uzaqlara səyahət edənə - işləyən amerikalılar üçün çempion, mənim qızlarım və sizin qızlarınız üçün ilham olan Hillari Rodham Klintonə təşəkkürümü bildirim)

5. İllness / health (Xəstəlik/sağlamlıq) metaforu

Xəstəlik metaforu bir xəstəlik kimi maliyyə böhranını təmsil edir. Bir ölkənin iqtisadiyyatı xəstədir, zəifləyir və ya xəstəlikdən əziyyət çəkir və buna görə də müalicə edilməlidir. Bu cəhdə görə, sağlamaq üçün düzgün reseptlər əldə edərsə, bərpa oluna, gücləndirilə və ya sağ qala bilər. İqtisadi sağlamlıq buna görə də pis ola bilər və onu daha güclü və möhkəm etməyə çalışmaq lazımdır.

Funksional olaraq, xəstəlik metaforu duyğulara tətbiq olunur. İqtisadiyyat qayğı göstərməli olduğumuz xəstə bir insan kimi təmsil olunur. Sanki xəstə kömək edə bilmir və xəstə olmaqda heç bir günahı yoxdur, ancaq sağlamaq üçün köməyə ehtiyacı var. Yalnız düzgün sağlamanı təmin edə bilən insanlar bu insana kömək edə bilər, çünki onun nəyə ehtiyacı olduğunu bilirlər. Bu yolla hökuməti iqtisadiyyatı sağaltmağa qadir həkim kimi təqdim etmək olar ki, bu da onun siyasi əqidə funksiyasını göstərə bilər.

-*Yesterday, Wall Street suffered its worst losses since just after 9/11.*[21] (Dünən Wall Street 11 Sentyabr hadisəsindən sonra ən böyük itkilərini yaşadı) (B. Obama)

- *They told me debt relief for the poorest was impossible.* [21] (Mənə dedilər ki, ən yoxsulların borcundan azad olmaq mümkün deyil) (G. Braun)

- *Employment, agriculture, business—all of these show the steady, if slow, healing of our enormous wound* [21] (Məşğulluq, kənd təsərrüfatı, biznes - bunların hamısı bizim böyük yaramızın davamlı, yavaş olsa da, sağaldığını göstərir.). (H. Huver)

6. Motion (Hərəkət) metaforu

Hərəkət metaforası hərəkəti göstərir. Qiymətlər qalxa və ya aşağı düşə bilər, iqtisadiyyat aşağı düşə bilər, vergilər yüksələ bilər, ödənişlər azala bilər. Daha konkret texniki terminlərdən istifadə etmək əvəzinə, hər şeyi hərəkət edən obyekt kimi təqdim edir. Bu, onu həddən artıq sadələşdirmə funksiyasına malik edir.

- *He said that our economy has made "great progress" under this President.* [29] (O bildirib ki, bu Prezidentin dövründə iqtisadiyyatımız “böyük irəliləyiş” əldə edib).

-*It moves forward because of you. It moves forward because you reaffirmed the spirit that has triumphed over war and depression, the spirit that has lifted this country from the depths of despair to the great heights of hope, the belief that while each of us will pursue our own individual dreams, we are an American family, and we rise or fall together as one nation and as one people .* [30] (Sizin sayənizdə irəliləyir. İrəliləyir, çünki siz müharibə və depressiya üzərində qələbə çalan ruhu, bu ölkəni ümitsizliyin dərinliklərindən böyük ümid zirvələrinə qaldıran ruhu, hər birimizin öz fərdi arzularımızın ardınca gedəcəyimizə inamı bir daha təsdiqlədiniz. bir Amerika ailəsidir və biz bir millət və bir xalq olaraq birlikdə yüksəlirik və ya düşürük.)

7. Nature/ animal (Təbiət/heyvan) metaforu

Təbiət metaforu yer üzündə yaradılmış hər şeyə aiddir. Böhran ötüb keçən fırtına və ya iqtisadi fəlakət kimi təqdim oluna bilər, spekulyasiya dalğaları ola bilər və s. Siyasi liderlər iqtisadiyyatın böyüməsini, çiçəklənməsini və davamlı resurs olmasını istəyirlər. Bu daha yaradıcı metafora çox aydın funksiyaya malik deyil, lakin həddindən artıq sadələşdirici kimi qəbul edilə bilər.

- *America. In the face of our common dangers, in this winter of our hardship, let us remember these timeless words. With hope and virtue, let us brave once more the icy currents, and endure what storms may come.* [33] (Amerika. Ümumi təhlükələrimiz qarşısında, çətinliyimizin bu qışında bu zamansız sözləri xatırlayaq. Ümid və fəzilətlə bir daha cəsarətlə buzlu cərəyanlara tab gətirək və gələcək tufanlara dözək)

-*The first built his house on a pile of sand, and it was destroyed as soon as the storm hit. But the second is known as the wise man, for when "...the rain descended, and*

the floods came, and the winds blew, and beat upon that house...it fell not: for it was founded upon a rock.[40] (Birincisi evini qum qalası üzərində tikdi və tufan qopan kimi dağıldı. Ancaq ikincisi müdrik adam kimi tanınır, çünki "...yağış yağanda, daşqınlar gələndə, küləklər əsəndə və o evi döyəndə... o ev yıxılmadı, çünki o, qaya üzərində qurulmuşdu).

8.Heroic myth (Qəhrəmanlıq mifi) metaforu

Qəhrəmanlıq mif metaforu lideri qəhrəman kimi təsvir edir. Onun qarşısında bir çağırış və ya bir vəzifə var ki, ona çatmalıdır. Buna nail olmaq üçün çətinliklərlə üzləşəcəyi üçün o, cəsarətli və cəsarətli olmalıdır. İnsanları xilas etmək və fəzilətli olmaq ona düşür.

Bu metafor mövzusu öz mifik xarakteri ilə insanların duyğuları ilə yanaşı oynayır. Bu, Amerika və ya Böyük Britaniyanı iş yerlərini xilas edəcək və ya iqtisadiyyatı xilas edəcək bir qəhrəman kimi təsvir edir. Onlar iqtisadi böhranın yükünü daşmalıdırlar, çünki böhrandan çıxmaq onların üzərinə düşür. Beləliklə, siyasi liderlər qəhrəmancasına ölkəni xilas etmək üçün gəlmiş şəxslər kimi təqdim olunur, buna görə də siyasi cəhətdən inandırmaq funksiyası üstünlük təşkil edir.

- I don't know what kind of lives John McCain thinks that celebrities lead, but this has been mine. These are my heroes. Theirs are the stories that shaped me ... [35] (Bilmirəm, Con Makkeyn məşhurların hansı həyat tərzini sürdüyünü düşünür, amma bu mənim olub. Bunlar mənim qəhrəmanlarımdır. Məni formalaşdıran hekayələr onların hekayələridir).

9. Unity / encounter/ friendship (Birlik / görüş / dostluq) metaforu

Çox güman ki, birlik mövzusu birləşdirməyə və yoldaşlıq hissini oyatmağa çalışır. Böhrandan çıxmaq üçün insanlar bir komanda kimi birlikdə çalışmalıdırlar. Onlar bu problemi həll etməli və böhranı həll etməlidirlər. Bu metafor emosiyalara aiddir.

10. Game (Oyun) metaforu

Oyun metaforunda oyunlara, idmana aid terminləri oynaq şəkildə istifadə edir. Siyasi liderlər hər kəs üçün ədalətli həll yolu tapmaq üçün qaydalarla oynamaq istəyirlər. Problemləri həll etmək və eyni köhnə hiylələri görmək istəyirlər.

Bu metafor mövzusu liderin güclü görünməsinə səbəb olur, çünki o, sanki idman edir və ya yarışır. Bu, həm də liderin oyun oynadığı üçün tələlərə qarşı ayıq olduğunu göstərir. Ədalətli iqtisadiyyatdan danışarkən siyasətçilər böhranla düzgün, vicdanlı və düşünülmüş şəkildə davranmaq üçün siyasi cəhətdən inandırmağa cəhd edə bilirlər. Sonra hər kəsin etibar edə biləcəyi qərəzsiz hakimə çevrilirlər.

- *This has been one of the longest, most closely fought contests in history.*[36] (Bu, tarixdə ən uzun, ən sıx mübarizə apan yarışmalardan biri olub).(B. Obama)

- *But ultimately, this race is not about Hillary Clinton or Barack Obama or John McCain.*[36] (Amma son nəticədə bu yarış Hillari Klinton və ya Barak Obama və ya Con Makkeynə aid deyil).

- *We tried to communicate for these last two years that we can't afford the same political games, the same tactics that pit us against one another, that make us afraid of each other.* [37] (Biz son iki ildə eyni siyasi oyunlara, bizi bir-birimizə qarşı qoyan, bir-birimizdən qorxuya salan eyni taktikalara dözə bilməyəcəyimizi bildirməyə çalışdıq.

Siyasi diskursda ən çox istifadə olunan metafor mövzuları döyüş, maşın, tikinti və səyahət mövzularıdır, ondan sonra xəstəlik, hərəkət və təbiət mövzuları gəlir.

Siyasi janrları mətnin ölçüsündən asılı olaraq şərti olaraq kiçik (şüarlar, mitinqlərdə nitqlər, divar yazıları), orta (vərəqə, qəzet məqaləsi, mitinqdəki çıxış) və böyük (hesabat, partiya proqramı, publisistik kitab) olmaqla 3 yerə ayırmaq olar. Bir şüarın və ya nitqin daxilində metaforanı inkişaf etdirmək üçün kifayət qədər yer yoxdur. Böyük həcmli mətnlərdə isə, adətən, müxtəlif metaforik modellər həyata keçirilir. Mətn daxilində, adətən, bir modelə aid metaforalar üstünlük təşkil edir. Bu metaforalar mətni təşkil edir və onun hissələrini birləşdirən, qavrayışın bütövlüyünü təşkil edən vasitə rolunu oynayır. Belə modelləri dominant modellər adlandırırlar. Bəzən isə mətndə bir neçə parallel və ya əsk modelə aid metaforalar yer alır.

Siyasi diskursda məcazın digər növlərindən də istifadə olunur. Metafor digər ritorik fiqurlarla sıx bağlı olan nitq fiqurudur. Bunlar eyni cümlədə və ya ifadədə baş verdikdə, hətta bir-birini gücləndirə bilər. Hiperbola, alleqoriya və bənzətmə kimi ritorik fiqurlar metaforanın analoji aspekti ilə sıx əlaqəli olan əlaqələndirmək,

bənzəmək və ya müqayisə etmək qabiliyyətinə malikdir. Bənzətmə iki şeyi bir-biri ilə, daha doğrusu, əlaqəsi olmayan şeyləri müqayisə edən nitq şəklidir. Bu dərəcədə bənzətmə şeyləri müqayisə etmək üçün “kimi” sözündən istifadə edir ki, bu da onu metaforadan ayırmağın əsas yoludur. Sadə bir müqayisəyə misal olaraq “He eats like a bird”

İstər metafor, istərsə də bənzətmə obrazları canlandırır. İnsanların bu yeni məlumatı artıq mövcud olan inanc və ya ideyaya proyeksiya edərək yeni konsepsiyaya uyğunlaşması üçün analogiyadan istifadə edirlər. Əslində, metaforlar və bənzətmələr fikirləri canlandırıdığı üçün müqayisələri canlandırır və bəzəyir. Ritorikada onların dinləyicilərin və ya oxucuların idrakına və nəticədə fəaliyyətinə təsir göstərmək qabiliyyəti əsasdır. Bu qabiliyyət, şübhəsiz ki, metafora aiddir.

Bənzətmənin metafordan necə fərqlənməsi müəyyən edilmiş məsələ deyil. Onların təsiri və mənası fərqlidir, lakin konkret vəziyyətlərdə onları bir-birindən ayırmağa kömək edən sabit bir qayda yoxdur. Bununla belə, təsirdəki əsas fərq “bəyənmə”nin daxil edilməsi kimi görünür. Metaforun daha mücərrəd bir varlığa aid olduğu deyilsə də, bənzətmə adətən konkret və hərfi bir şeyə aiddir. Bu hərfiliyə görə bəziləri bənzətmənin təsirinin daha az əhəmiyyətli olduğunu iddia edirlər. Digərləri deyirlər ki, məhz bu açıq-aydın müqayisəni fəal şəkildə düşünmək çağırışına görə təşbeh daha güclüdür. Hər halda, hər iki nitq fiqurunun təsirini müəyyən etmək üçün son dərəcə vacib olan kontekstdir.

Siyasi diskursda işlənən digər bir məcaz növü metonimiyaadır. Metonimiya bir varlığın digər əlaqəli varlığa istinad etmək üçün istifadə edildiyini nəzərdə tutur. Məsələn, “part for the whole” müəssisəni əvəz edən qurumun bir hissəsinə aiddir. Metafora bir anlayışı başqa bir anlayışın köməyi ilə dərk etmək və ya təsəvvür etmək haqqında olsa da, metonimiya başqa bir anlayışı ifadə edən bir anlayışa istinad edir. İstinad rolunun yanında o, anlamaq üçün bir vasitə kimi də fəaliyyət göstərir. Onun “bütün üçün hissə” ölçüsündə onun müəyyən hissəsi üçün seçim hansı xüsusiyyətin vurğulanmalı olduğunu göstərir [14, s. 35].

“Know that America is a friend of each nation and every man, woman and child” [33] (Bilin ki, Amerika hər millətin və hər kişinin, qadının və uşağın dostudur)

(B. Obama) misalında Amerika Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökumətinə istinad edir. Bunun səbəbi bütün Amerika ölkənin daha kiçik bir hissəsinə, yəni onun idarəedici qoluna istinad etmək üçün istifadə olunur, çünki o, ölkənin böyüklüyünü və əhəmiyyətini vurğulayır.

Analogiya siyasi diskursda işlənən digər bir nitq fiqurudur. Dilçilikdə analogiya “iki şeyin oxşar xüsusiyyətləri arasında müqayisəyə əsaslanı bilən oxşarlıqdır”. Bunu mövcud sözlərə istinad edən cümlələr və ya sözlər yaratmaqla və ya sözlərin mənasını orijinal sözdən əldə etmək üçün islahat etməklə edir. “He turned into a spendaholic “ nümunəsinə nəzər salın. "Spandaholic" bənzətməsi mövcud ingilis sözü deyil, lakin "alkoqol" sözündən götürülüb. Spirtli içki aludəçisi olduğu üçün, pul xərcləməyə aludə olan bir şəxs olduğunu başa düşmək olar. Beləliklə, bir sərfiyyatçının mənası analogi olaraq onun işarə etdiyi sözdən götürülə bilər.

Təkrarlar da siyasi diskursda çox işlənən məcaz növlərindəndir və nitqin təsir gücünü artırır. Məsələn:

I believe that as hard as it will be, change we need is coming. Because I've seen it. Because I lived it. I've seen it in Illinois, when we provided health care to more children and moved more families from welfare to work. I've seen it in Washington when we worked across party lines to open up government and hold lobbyists more accountable, to give better care for our veterans and keep nuclear weapons out of terrorist hands.

And I've seen it in this campaign. In the young people who voted for the first time and in those who got involved again after a very long time. In the Republicans who never thought they'd pick up a Democratic ballot, but did. I've seen it in the workers who would rather cut their hours back a day than see their friends lose their jobs, in the soldier who re-enlist after losing a limb, in the good neighbors who takes a stranger in when a hurricane strikes and the floodwaters rise[32](İnanıram ki, nə qədər çətin olsa da, ehtiyacımız olan dəyişiklik gələcək. Çünki mən görmüşəm. Çünki mən bunu yaşamışam. Mən bunu İllinoysda görmüşəm ki, biz daha çox uşağa sağlamlıq xidməti göstərmişik və daha çox ailəni rifahdan işə köçürmüşük. Mən bunu Vaşinqtonda, hökuməti açmaq və lobbiçiləri daha məsuliyyətli etmək,

veteranlarımıza daha yaxşı qayğı göstərmək və nüvə silahlarını terrorçuların əlindən saxlamaq üçün partiyalar arasında işlədiyimiz zaman gördüm. Mən bunu bu kampaniyada görmüşəm. İlk dəfə səs verən gənclərdə də, çox uzun müddətdən sonra yenidən işə qarışanlarda. Heç vaxt Demokratik seçki bülleteni alacaqlarını düşünməmiş Respublikaçılarda. Mən bunu, dostlarının işini itirdiyini görməkdənsə, gündə iş saatlarını azaltmağı üstün tutan fəhlələrdə, bir əzasını itirdikdən sonra yenidən hərbi xidmətə gedən əsgərlərdə, qasırğa baş verəndə yad adamı qəbul edən yaxşı qonşularda görmüşəm və sel suları yüksəlir).(B. Obama) Barak Obamanın bu çıxışında “I’ve seen it” (mən görmüşəm) birləşməsinin təkrarlanması dinləyənlərin diqqətini namizədə yönəldir və onların inamını artıran vasitə kimi çıxış edir.

“Paralellik cümlədə qrammatik cəhətdən eyni olan komponentlərin istifadəsidir; və ya konstruksiyasına, səsinə, mənasına və ya sayğacına görə oxşardır”. Bu ritorik funksiyanın təkrarı konstruksiyaya müəyyən ritm verir və oxumağı və ya qavrayışı asanlaşdırır. Bu yolla paralellik inandırıcı funksiya malik ola bilər. Məsələn, “the God-given promise that all are equal, all are free, and all deserve a chance to pursue their full measure of happiness “(Allahın verdiyi vəd hamıya bərabərdir, hamı azaddır və hamı öz xoşbəxtlik ölçüsünü əldə etmək şansına layıqdır). (B. Obama). Bu paralel konstruksiyada “hamısı var” təkrarı konstruksiyaya müəyyən ritm, tarazlıq və axar verir ki, bu da nitqi daha çox cəlbedici ediredir.

Antiteza siyasi diskursda işlənən başqa bir nitq fiqurudur. Antiteza iki və ya daha çox ideyanı paralel strukturda yerləşdirməklə onları təzad qoyan ritorik fiqurdur. Təsirinə gəlinə, o, təklifi daha aydın və təsirli edə bilər. Digər ritorik fiqurlarla birləşdirildikdə, strukturu daha da gücləndirə bilər. “A settlement where both markets and government are seen to be the servants of the people, and never their masters” (Həm bazarların, həm də hökumətin xalqın xidmətçisi olduğu və heç vaxt onların ağaları olmadığı bir qəsəbə) nümunəsinə nəzər salın. (Gordon Braun). Bu konstruksiyada antiteza qulluqçular və ağalar sözlərinin ziddiyyətini təşkil edir.

Alleqoriya siyasi diskursda işlənən digər bir nitq fiqurudur. Alleqoriya rəqəmlərdən, personajlardan və ya hadisələrdən istifadə etməklə mücərrəd ideyanı təsvir edir. Müəyyən bir prinsipi izah edən və ya öyrədən bir hekayə danışaraq bu

fikri təsvir edir. Bu şəkildə, əxlaq dərsi verməyə çalışan bir növ simvolik istinaddır. Alleqoriyaya ən məşhur nümunə Platonun Allegory of a Cave-Mağara alleqoriyasıdır. Bu, bəzilərinin işığı necə görə biləcəyi, digərlərinin isə cahil ola biləcəyi mesajını ehtiva edən bir hekayədir. Gündəlik dildə alleqoriyanı qavramaq sadə iş deyil. Siyasətçilərin tanınmış nümunələri G.W. Buş "müttəfiqlərin" və ya müttəfiq ölkələrin "ox"a qarşı aparmağa hazırlaşdıqları müharibədən danışarkən Axis of Evil-şər oxu ifadəsini istifadə etdi.

Hiperbola "hərfi mənada qəbul edilmək üçün nəzərdə tutulmayan ekstravaqant ifadə və ya nitq şəkli"dir. Mübaligə vasitəsi ilə öz ritorik təsirini göstərir. Hiperbola nümunəsi Trampın çıxışlarından birində işlətdiyi "The American carnage" (Amerikalıların soyqırımı) ifadəsini göstərmək olar. Buradan heç bir soyqırımdan, tarixi faciədən söhbət getmir. Tramp burada Amerikanın ondan əvvəl yaşadığı iqtisadi böhranı vurğulamaq istəyib.

Şəxsiləşdirmə metaforun bir növüdür. O, bir obyektə və ya fikri insan kimi təmsil edir və ya heç olmasa bu obyektə və ya fikrə insani xüsusiyyətlər verir. "The future of the world demands it" (F. Ruzvelt) (Dünyanın gələcəyi bunu tələb edir) misalında gələcək yalnız insanın fəal şəkildə edə biləcəyi bir şey tələb edən subyekt kimi təqdim olunur. Gələcək, beləliklə, bu nümunədə təcəssüm olunur. [21 s.35-37]

Hər bir siyasətçi danışarkən auditoriyasının ideoloji və mədəni səviyyəsi haqqında düşünür və bu xüsusiyyətləri nəzərə alır. Və qarşısına dinləyicilərindən müsbət reaksiya qazanmaq məqsədini qoyur. Adətən, siyasətçilər öz auditoriyalarını tanıyır, onların potensialına bələd olur və nitqlərini öz auditoriyasına uyğun qurur. Ancaq bu sahədə vəziyyət sürətlə dəyişir. Bu günkü dinləyicilərlə 20-30 il əvvəlki dinləyicilər arasında fərq var. Bunun səbəbi qloballaşma və miqrasiya proseslərinin artmasıdır. Siyasətçilərin nitqlərinə kontekst və situasiya da təsir edir. Nümayişlər və küçə yürüşləri zamanı siyasətçilər daha aqressiv olur, daha güclü ritorikadan istifadə edirlər. Rəsmi mərasimlər, televiziya çıxışları zamanı isə daha mülayim davranış və nitqdən istifadə edirlər. Yəni, siyasətçilər auditoriyanın gözləntilərinə uyğun siyasi nitq formalaşdırırlar.

2.2. Siyasi diskursda məcazların praqmatik funksiyası

Siyasi diskursda metaforlardan üç əsas funksiya üçün istifadə olunur: emosional təsir yaratmaq, nitqi həddən artıq sadələşdirmək və auditoriyanı siyasi cəhətdən inandırmaq. Metaforlar siyasi çıxışları xarakterizə edir və ideologiyanın yayılması üçün vacibdir. Böhran zamanı siyasi liderlərin çiyinlərində ağır yük daşıdıqlarını nəzərə alsaq, onların böhranı idarə etməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hakim olan qorxu və qeyri-müəyyənliklərə cavab vermək üçün xalqa müraciət etmə tərzini onların xalq tərəfindən qəbul edilməsinə böyük təsir göstərə bilər. Siyasi nitqlərdə metaforun mahiyyəti inandırma yolu ilə dinləyicinin fikrinə təsir etmək və həmrəyliyi qorumaqdır. ABŞ-ın inaqurasiya nitqlərinin təhlili göstərir ki, metaforlar natiqlərin və onların auditoriyasının ortaq paylaşdığı bəzi təcrübələri göstərməklə natiqlərin gizli ideologiyasını layihələndirmək üçün istifadə olunur. Bu, natiqlərə geniş ictimaiyyətə təsir göstərməyə kömək edir. Metaforik ifadələrin baş verdiyi kontekstin tədqiqi bu cür metaforaların başa düşülməsini və həmin kommunikativ hadisədə onun hansı məqsədə çatmaq istədiyini asanlaşdırır. Ancaq metaforlar gözlənilməyən kontekstdə baş verdikdə semantik gərginliyə səbəb olur.

Praqmatika söyləmdə nəzərdə tutulan məna ilə məşğul olur. Danışan metafor vasitəsilə gizli mənalara çatdırmaq niyyətindədirsə, bu zaman praqmatik aspekt üzə çıxır. Siyasi diskursun əsas funksiyası ondan siyasi hakimiyyətin aləti kimi istifadə edilməsidir (hakimiyyət uğrunda mübarizə, hakimiyyətin əldə edilməsi, onun qorunub saxlanması, həyata keçirilməsi, sabitləşməsi, yenidən bölüşdürülməsi). Bu funksiyaları siyasi diskurs praqmatik funksiya sayəsində həyata keçirir.[28, s.49]

Siyasi diskurs konseptual metaforların ən çox verballaşdığı diskurs tiplərindən biridir.

F. Y. Veysəlli bununla bağlı kitabında yazır: İstənilən sahənin diskursunda praqmatik cəhətdən vacib olan məsələləri belə ümumiləşdirə bilərik:

1. təsir yaratmaq gücü aydın hiss olunmalıdır;

2. manipulyasiya edərək auditoriyanı, publikanı lağa qoymaq və ya rəqibi ələ salmaq;

3. öz cahilliyini göstərmək;

4. konfliktdən qaçmaq, tənqidi qərəz kimi qiymətləndirmək;

5. öz hərəkətlərini nəzarətdə saxlamaq və s. [6, s.50]

Bütün bunlar referentin kimliyindən asılı olaraq müxtəlif şəkildə həyata keçirilə bilər. [6, s.50]

Siyasi diskursda ekzoteriklik, avtoritarlıq, teatrallıq və dinamiklik xüsusi rol oynayır. [6, s.51]

Arxasında reallıq olmayan sözlər fantomluq adı altında birləşir: sosializmdə “xalqın nökrü”, “azadlıq”, “azadlıq adası(Kuba)” və s. kimi ifadələr bu qəbiləndir. [6, s.51]

E. İ. Şeyqal yazır ki, sosioloqlar fantomluğu siyasi şüurun vəziyyəti kimi qeyd edirlər. Müasir siyasi mənalar məkanı heç bir “işarəsi” olmayan, özlərindən başqa heç bir reallıqda kök salmayan mənaların fantomlarından – özünə istinad işarələri dünyasından ibarətdir. Özünə istinad edən işarələr üçün, yəni mənasında denotativ komponenti olmayan sözlər (həqiqi təyinat predmeti yoxdur) üçün, B.Yu. Norman "leksik fantomlar" terminini işlətdi. B.Yu. Norman qeyd edir ki, “Sosializm əsasən kağız üzərində sosializm idi. Buna çoxlu sayda xəyal sözləri xidmət edirdi, bunların arxasında real həyatda heç bir şey yox idi (və ya onların tam əksi), məsələn: xalqın xidmətçiləri, bərabərlik, sosial ədalət, Azadlıq adası, azad respublikaların sarsılmaz birliyi.[28, s.74]

Ezoteriklik pragmatik xarakteristikadır. Sovetlər çökəndə vauçer, impiçment kimi sözlərə tez-tez rast gəlmək olurdu. Bu zaman KİV-in rolu ayrıca göstərilməlidir. Müsahibə, birbaşa veriliş, şərhçilərin izahları çox önəmlidir. Təmasda olmaq və ya məsafə saxlamaq, informasiya vasitəsilə təmas mümkündür. [6, s.51]

Siyasətin dili, əvvəla, gücün dilidir (iqtidar dili, təşəbbüskarların dili) və daha sonra, peşəkar məqsədlər üçün istifadə olunan xüsusi bir dildir. Siyasət dili nə dərəcədə gizli nitq və ya ezoterizm kimi xüsusi dillərə xas xüsusiyyətlərə malikdir? Siyasət dil, sanki, iki qütb arasındadır - funksional cəhətdən müəyyən edilmiş xüsusi

dil və özünəməxsus ideologiyası olan müəyyən qrupun jarqonudur. Buna görə də, siyasi dil ziddiyyətli funksiyaları yerinə yetirməlidir: başa düşülən (təbliğatin məqsədlərinə uyğun olaraq) və qrup yönümlü (tarixi və sosial səbəblərə görə). Sonuncu çox vaxt siyasi dilin mövcudluğu ilə ziddiyyət təşkil edir. Hər hansı bir xüsusi alt dil və jarqona xas olan korporativ funksiya, əsasən, xüsusi dilin olması səbəbindən həyata keçirilir, adətən, təcrübəsizlər üçün anlaşılmazdır, çünki "daxili istifadə üçün" nəzərdə tutulur. Lakin siyasət dilinin fəaliyyət xüsusiyyətləri auditoriyanın kütləvi xarakteri olduğundan və hər birimiz demək olar ki, hər gün siyasi terminologiya ilə qarşılaşdığımız üçün siyasi terminlərin qeyri-ixtisaslaşması qaçılmazdır. Nəticədə bu xüsusi dil gizli danışiq xüsusiyyətindən məhrumdur. Lakin bu "nöqsan" siyasi dilin qeyri-müəyyənliyi, semantik qeyri-müəyyənliyi kimi xüsusiyyəti ilə kompensasiya olunur. Beləliklə, qeyri-müəyyənlik ezoterizm təzahürünün siyasi dil üçün səciyyəvi rol oynayır. Siyasətçilər, başqalarından fərqli olaraq, suala birbaşa cavabdan yayınmağı bilirlər, çox danışrlar və eyni zamanda heç nə demirlər.[28,s.78- 79] Siyasi nitqin bəlağəti onun mifologiyasının dərəcəsiindən asılıdır: mif həmişə müəmmadır, tapmacadır, möcüzə gözləməsidir, fəvqəltəbii olana inam, illüziya şüurunun məhsuludur. Demokratik güc ideal şəkildə açıqdır, sirrlərə ehtiyac duymur və hakimiyyətlə xalq arasında qarşılıqlı etimad üzərində qurulur. Kütləvi informasiya vasitələrində aparıcı pragmatik amil maraq prinsipidir (mesaj maraqlı olmalıdır, yeni, naməlum məlumatları ehtiva edir).

Teatrallıq-Siyasi diskursun teatrallığı tərəflərdən birinin olması ilə bağlıdır. Kommunikasiya - müştəri, xalq - əsasən birbaşa ünvançı deyil, siyasi hadisələri onun üçün oynanılan bir fəaliyyət növü kimi qəbul edən ünvançı-müşahidəçi rolunu oynayır. Ünvan-müşahidəçi anlayışı dolayısı ilə ünvançı anlayışına yaxındır. Lakin bir əhəmiyyətli fərq var: mesaj adətən dolayısı ilə ünvançı üçün nəzərdə tutulmur (Pocheptsov 1986), halbuki müşahidəçi ünvançının olması sadəcə olaraq subyekt və birbaşa ünvançı tərəfindən tanınmır, lakin ən çox onun kommunikativ niyyətinə, strategiya seçiminə və nitq davranışına birbaşa təsir göstərir. Bir-biri ilə və jurnalistlərlə ünsiyyət quran siyasətçilər daim "auditoriya"nı xatırlayırlar. qəsdən və

ya bilməyərəkdən hərəkət etmək, "ictimaiyyət üçün işləmək", təəssürat yaratmağa və "alqışları qırmağa" çalışırlar. [28,s. 79-80]

Siyasi diskursun teatrallığından o mənada danışılır ki, teatr metaforunun ümumən real həyata aid olması ("Bütün dünya bir teatrdır"), yəni ünsiyyət prosesi teatrın kateqoriyalarından istifadə etməklə təsvir və izah edilə bilər. Burke tərəfindən hazırlanmış ünsiyyətə dramatik yanaşma siyasəti sosial kontekstdə simvolik qarşılıqlı əlaqə kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir: o, səhnədə baş verir, müəyyən məqsədlər güdən aktyorlar - agentlər tərəfindən həyata keçirilir və müxtəlif kommunikativ vasitələrdən istifadə edərək hərəkətlərin yerinə yetirilməsini əhatə edir. Teatr siyasəti siyasətçilərin obrazları üzərində qurulub.

İmic yaratmaq siyasətçilərin təkcə xarici xüsusiyyətlərini deyil, həm də nitqinin portretini yaratmaqdan ibarətdir: məsələn, televiziya da çıxış edərkən siyasətçilərə tövsiyə olunur ki, ictimai yığıncaqda olduğu kimi rəsmi, tələbkər və təmtəraqlı deyil, əksinə, yumşaq, səmimi səsle, qətiyyətli ifadələr olmadan danışsınlar. Teatr metaforası siyasəti şərh etmək üçün ən çox yayılmış çərçivələrdən biridir. Siyasi metaforalar lüğətində A.N. Baranova və Yu.V. Karaulov aşağıdakı metaforik təsvirləri təqdim edir: komediya - konvensiya; cazibə - müzakirədə danışmaq; iplə gəzən - Qorbaçov; təlxək - Yeltsin; tamaşaçı Qərbdır; əlavələr - deputatlar; performans - seçkilər, qurultaylar; və s. [28,s.87- 88]

Siyasi dilin xüsusiyyətlərindən biri də dəyişkənlikdir. Bu, siyasi diskursda əks olunma obyektini olan istinad sahəsinin özünün aktuallığı və dəyişkənliyi ilə bağlıdır. Siyasətdə həyat adətən keçici olur, onun vaxt çərçivəsi çox məhduddur, buna görə də siyasi dəyərlərin qısamüddətli, keçici xarakteri və siyasi ünsiyyət əbədi deyil, ani problemlər üzərində cəmləşir.

Siyasi diskurs mətnini qəbul edən özündə olan biliklərlə həmin mətni qavradığı zaman əldə etdiyi yeni bilikləri şəxsdə siyasi diskurs haqqında mental təsəvvürlər yaradır. A. Y. Məmmədovun fikrincə, bu halda siyasi mətni qəbul edən siyasətçidən eşitdiyi mətn anlama prosesində müvafiq daxili informasiyanın hesabına asanlaşa bilər, qəbul edən müxtəlif növ informasiyalardan çevik istifadə qabiliyyəti şərh olunan informasiya yarımçıq olduqda belə köməyə gəlir. [4,s.41]

Müasir siyasi sistemlərlə ibtidai cəmiyyət arasında paralel aparan E.Kassirer qeyd edir ki, totalitar dövlətdə siyasi liderlər ibtidai cəmiyyətdə sehrbazlara və şamanlara tapşırılan funksiyaları - sosial şərdən qurtulmaq və gələcəyi proqnozlaşdırmaq funksiyalarını öz üzərinə götürürlər. Onun qənaətinə görə, “Siyasətçilərimiz çox yaxşı bilirlər ki, böyük insan kütlələrini təxəyyülün gücü ilə hərəkətə gətirmək kobud fiziki güc tətbiq etməklə daha asandır... Siyasətçilər falçı kimi bir şeyə çevrildilər, peyğəmbərlik yeni idarəetmə texnikasının vacib elementinə çevrildi. Onlar ən inanılmaz və hətta tamamilə qeyri-mümkün şeyləri vəd edir, təkrar-təkrar insanlara “qızıl dövr” vəd edirlər .[28,s.57] Metaforların pragmatik potensialından resipientin dünya mənzərəsini yenidən konseptuallaşdırmaq üçün siyasi diskursda məqsədli şəkildə istifadə olunur. Bu yanaşmanı “metaforalar şüuru müəyyən edir” düsturu ilə ifadə etmək olar. Tədqiqatçılar razılaşırlar ki, siyasi metafor ictimai şüuru manipulyasiya etmək üçün mühüm vasitədir. Eyni zamanda, C. Lakoffun göstərdiyi kimi, siyasətçilər tərəfindən irəli sürülən metaforlar bu və ya digər cəmiyyətin konseptual prototipləri ilə razılaşmırsa, arqumentativ qüvvədən məhrumdur.

Metaforlardan istifadə həm də çətin mövzuları sadə insanlar üçün anlaşılan edir. Düşünün ki, bir siyasətçi öz həmkarı ilə infilyasiya dərəcələrinin əhəmiyyəti, pul dərəcələri və s.bir iqtisadi və ya siyasi mövzu haqqında yalnız iqtisadiyyat sahəsində təhsil almış, seçilmiş bir neçə nəfərin anlama biləcəyi dildən istifadə edərək mübahisə edir. Bu, siyasi səhnədə işləməyəcək, çünki namizədin, parlament üzvünün sonda istədiyi yeni seçicilər əldə etməkdir. Onlar seçilmək istəyirlərsə, seçicilər üçün anlaşıqlı olan oxşar dildən istifadə etməlidirlər. Bu zaman da siyasətçilərin köməyinə metaforlar gəlir.

Metafor düşüncə tərzimizə və müvafiq olaraq hərəkətlərimizə təsir etdiyi üçün onun idrak funksiyası siyasi nitq üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Siyasət bəzən çətin başa düşülən mürəkkəb materiallarla məşğul olur. Məhz buna görə də metafor siyasi diskursda əvəzolunmaz və tez-tez tətbiq olunan nitq fiqurudur: insanlara mürəkkəb anlayışları və funksiyaları inandırıcı vasitə kimi anlamağa kömək edir.

Metaforlar gördüklərimizi həm məhdudlaşdırır, həm də vurğulayır, birlikdə yaşadığımız quruluşu təmsil edir. Xüsusən də, xarici siyasət məsələləri kimi mürəkkəb hallarda təfəkkürün metaforalaşdırılmasından qaçmaq mümkün deyil.

Metafor həm də mesajı canlandırır və ya danışığı daha təsirli və yaddaqalan edə bilər, həmçinin dinləyicilərdə emosional reaksiya oyadır. Metaforun emosional hissi ötürmə tərzini siyasi lideri “Hitler” adlandırmaqla göstərmək olar. Bu eyni zamanda doğurduğu və ya nümunə gətirdiyi duyğular ümummilli liderin necə qəbul edilməsinə təsir göstərir. Siyasi liderin insanların emosiyalarına belə təsir göstərə bilməsi onların öz nitqlərində metaforalardan istifadə etmələrinin əsas səbəblərindən biridir. Metaforik istifadə vasitəsilə potensial izləyiciləri ruhlandırmağa əsaslanan siyasi nitqlərdə metafora nə qədər yüksəkdirsə, onlar izləyiciləri bir o qədər ruhlandırır. Bu, əsasən, ona görədir ki, bu çıxışlar mövzu ilə əlaqəli emosiyalar oyadır və eyni zamanda hansı tədbirlərin görülməsi lazım olduğunu bildirir. Tədqiqatçıların araşdırmalarına görə, Amerika prezidentlərindən inauqurasiya nitqində iki dəfə çox metafor istifadə edən prezidentlər daha cəlbəedici olaraq qəbul edilirdi. Tərkibində çoxlu metafor olan keçidlər daha ilhamverici kimi yaşanır, ondan belə nəticə çıxarmaq olar ki, metafor ilhamverici nitq rolunu oynayır. Bununla belə, emosiyanı bədən dili ilə ifadə etmək də böyük əhəmiyyət kəsb edir və siyasi xadimin etibarını gücləndirə bilər.

Hakimiyyət uğrunda mübarizə siyasi diskursun əsas mövzusu və hərəkətverici qüvvəsidir. Siyasi diskurs yüksək manipulyasiya xarakteri ilə səciyyələnən ünsiyyət növüdür. Siyasi diskursun sistem formalaşdıran xüsusiyyətləri bunlardır:

1. kütləvi müraciətin üstünlük təşkil etməsi;
2. emosionallıq amilinin dominant rolunu və fatik ünsiyyətin əhəmiyyətli hissəsi;
3. bir sıra denotasiyaların və fantom təbiəti ilə bağlı semantic qeyri-müəyyənlik;
4. manipulyativ strategiyaların istifadəsi nəticəsində ezoterizm, bunlardan ən vacibi evfemizasiya, qəsdən yayınma, şayiələrə işarə və istinad;
5. KİV amili ilə siyasi kommunikasiyaya vasitəçilik;
6. teatrallıq, siyasətçilərin “ictimaiyyət üçün işləməsi” zərurəti, onu öz imici ilə cəlb edir;

7. əks olunan reallıqların aktuallığına və siyasi vəziyyətin dəyişkənliyinə görə siyasət dilinin dinamizmi; [28, s.5-10]

Metafor siyasi diskursda irsiyyət və dəyişkənlik xüsusiyyətlərinə malik canlı orqanizm kimi fəaliyyət göstərir, yəni başqa metaforlarla mübarizədə “inkişaf edir”, “sağ qalır”.

Siyasi liderlərin nitqində metaforların istifadəsi iqtisadi böhran zamanı artır. Çünki böhranlar zamanı idarəçiliklə yanaşı, insanlara nəyi çatdırmaq və onu necə söyləmək çox vacibdir. Deməli, metaforların böhranın idarə olunmasında çox mühüm rol oynadığını söyləmək olar.

Böhran ölkəni vurduqda, siyasi lider üçün ən böyük problem böhrandan ağlabatan çıxış yolu təklif edərək vəziyyətə nəzarət etməkdir. Bir pis qərar onların populyarlığına zərər verə bilər və ya hətta siyasi gələcəklərini məhdudlaşdırma bilər.

Böhranın tipik xüsusiyyəti insanlar arasında qeyri-müəyyənliyin yüksək səviyyədə olmasıdır. Buna görə də siyasi liderlər xalqın geniş yayılmış duyğularına və inanclarına cavab verməklə, habelə səlahiyyətləri təcəssüm etdirməklə onu sakitləşdirməli olacaqlar. Böhran liderlərinin inamlı görünməsi son dərəcə vacibdir. Böhran zamanı lider kimi çıxış edərkən, insanları ümumi bir baxış ətrafında toplamaq və özünü bütünün meneceri kimi tanıtmək vacibdir. Siyasi liderlər böhranı daha çox media vasitəsilə baş verən milli təhlükə kimi uğurla təsvir edə bilsələr, çox güman ki, onlar milli maraqların tənzimləyiciləri kimi. Bununla belə, islahatlara başlamaq üçün böhrandan istifadə etmək əlçatmaz gözləntilər yarada və ya liderin etibarına xələl gətirə bilər. Ölkəni maliyyə böhranı vurduqda, siyasi liderlər çaxnaşmanın qarşısını almalı və istehlakçı inamını təmin etməlidirlər. Bunu etməsələr, yaranan çaxnaşma milli iqtisadiyyata ciddi ziyan vura bilər. Böhranlar həm də ünsiyyətin artmasına səbəb olur, bu zaman insanlarda məlumat olmur. Narahatlığı yayan hər cür qeyri-rəsmi məlumat mənbələrini məğlub etmək üçün düzgün məlumatı çatdırmaq siyasi liderdən asılıdır. İctimai liderlər üçün bu ehtiyaca düzgün cavab vermək və ictimai etimadı artırmaq, eyni zamanda öz siyasət uğurlarını təmin etmək çətin məsələdir.

Buna misal olaraq, Azərbaycanda baş verən 44 günlük "Vətən müharibəsi" zamanı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin kütləvi informasiya vasitələri ilə etdiyi çıxışları göstərə bilərik.

Siyasi liderlər çox vaxt keçmişə istinad edərək emosiyaları yönləndirməyə çalışırlar. Məna yaratmaqda bənzətmələrdən istifadə etməyin səbəbi onların rezonans doğurmasıdır.

Müxalifət liderləri daha az məsuliyyətə və siyasi gücə malik olduqları üçün böhrana cavab verərkən daha böyük problemlə üzləşirlər. Birdən çox siyasi liderin eyni böhranı fərqli şəkildə şərh etməyə çalışması təhlükəlidir, çünki onların qiymətləndirmələri investorları qorxuda bilər və ya birjalara təsir edə bilər. Buna görə də sabitlik və dəyişiklik arasında mükəmməl tarazlığı tapmaq çox vacibdir və cəmiyyətlərin təhlükəsizliyini qorumaq, eyni zamanda onun demokratik dəyərlərini nəzərə almaq lazımdır.

Məsələn, ABŞ prezidenti Barak Obama güclü ritorikası ilə tanınır. Siyasətdə dil böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün onun güclü çıxışları onun siyasi uğurlarına çox böyük təsir göstərir. Siyasətdəki dil siyasi xadimləri ictimaiyyəti inandırmağa və müəyyən təcrübələrə cəlb etməyə kömək edə bilər. Siyasi lider o zaman uğur qazanır ki, o, ictimaiyyətlə müəyyən yaxınlıq yarada, eləcə də onları idarə etmək üçün lazım olan keyfiyyətlərə malik olduğuna inandıra bilsin. Metafor bunu həyata keçirməkdə çox kömək edir . Məsələn:

- Our journey has never been one of short-cuts or settling for less. It has not been the path for the faint-hearted - for those who prefer leisure over work, or seek only the pleasures of riches and fame. Rather, it has been the risk-takers, the doers, the makers of things - some celebrated but more often men and women obscure in their labor, who have carried us up the long, rugged path towards prosperity and freedom.[33] (Səyahətimiz heç vaxt qısa yollardan və ya daha az şeylə kifayətlənməkdən ibarət olmayıb. Bu, könülsüzlərin - asudə vaxtını işdən üstün tutanların və ya yalnız zənginlik və şöhrətin həzzini axtaranların yolu olmayıb. Daha doğrusu, bizi firavanlığa və azadlığa doğru uzun, çətin bir yola aparanlar - risk

götürənlər, edənlər, hər şeyi yaradanlar - bəziləri məşhur, lakin daha çox əməklərində qaranlıq qalan kişilər və qadınlar olub). (B. Obama).

-America, I never said this journey would be easy, and I won't promise that now. Yes, our path is harder - but it leads to a better place. Yes our road is longer - but we travel it together. We don't turn back. We leave no one behind. We pull each other up. We draw strength from our victories, and we learn from our mistakes, but we keep our eyes fixed on that distant horizon, knowing that Providence is with us, and that we are surely blessed to be citizens of the greatest nation on Earth.[39](Amerika, mən heç vaxt bu səyahətin asan olacağını deməmişəm və indi də söz verməyəcəyəm. Bəli, yolumuz daha çətinidir - amma daha yaxşı yerə aparır. Bəli, yolumuz daha uzundur, amma biz birlikdə gedirik. Biz geri dönmürük. Heç kimi geridə qoymuruq. Bir-birimizi yuxarı çəkirik. Qələbələrımızdən güc alırıq və səhvlərimizdən dərs alırıq, lakin Providinin bizimlə olduğunu və yer üzündəki ən böyük millətin vətəndaşları olduğumuz üçün mütləq xoşbəxt olduğumuzu bilərək gözlərimizi o uzaq üfüqə dikmişik.) (B. Obama).

Obamanın birinci nitqində Amerikanın təhlükələrlə dolu səyahətə necə başladığını və yalnız cəsur insanların bu səyahəti uğurla başa vura biləcəyini təsvir edən geniş metaforadır. Obama nəzərdə tutur ki, amerikalılar həqiqətən də bu çətin səyahətə çıxmaqda və bütün maneələri uğurla dəf etməkdə cəsarətli olduqlarını sübut ediblər. Bu səyahətin arxasındakı məqsəd müəyyən bir yerə çatmaqdır.

İkinci nitqdə də səyahət metaforasından istifadə etdiyini görürük.

- The first built his house on a pile of sand, and it was destroyed as soon as the storm hit. But the second is known as the wise man, for when "...the rain descended, and the floods came, and the winds blew, and beat upon that house...it fell not: for it was founded upon a rock.[34] (Birincisi evini qum qalası üzərində tikdi və tufan qopan kimi dağıldı. Ancaq ikincisi müdrik adam kimi tanınır, çünki "...yağış yağanda, sellər gələndə, küləklər əsdib o evə çırpılanda... o ev yıxılmadı, çünki o, qaya üzərində qurulmuşdu.)

Burada B. Obama təbiət metaforasından istifadə edərək dinləyiciləri problemi həll etməyə hazır olduğuna inandıra bilir və milləti vahid bütövlükdə birləşdirə bilir

-We measure progress by the success of our people. By the jobs they can find and the quality of life those jobs offer. By the prospects of a small business owner who dreams of turning a good idea into a thriving enterprise. By the opportunities for a better life that we pass on to our children. (B. Obama)[30](Biz inkişafı insanların uğuru ilə ölçürük. Tapdıqları işlərə və bu işlərin təklif etdiyi həyat keyfiyyəti ilə. Yaxşı ideyanı inkişaf edən bir müəssisəyə çevirmək arzusunda olan kiçik biznes sahibinin perspektivləri ilə. Uşaqlarımıza verdiyimiz daha yaxşı həyat imkanları ilə.)

Bu nitqində isə o, ideyalarını inkişaf edən müəssisəyə çevirməyin mümkünlüyündən danışır və dinləyiciyə təsir edərək onları buna inandırır.

B. Obama inaqurasiya gününü Amerika səyahətində müəyyən bir stansiya kimi qiymətləndirir. O bu günü Amerikanın digər nailiyyətlərinə əlavə oluna biləcək bir nailiyyət hesab edir. Nəticədə o insanları onu Amerikanın qurucularından biri və amerikalıları doğru yola apara biləcək bir şəxs kimi görməyə təşviq edir.

B. Obama aşağıda verilən nitqində zəif iqtisadiyyatın təməlini qum üzərində, güclü iqtisadiyyatı isə qaya üzərində qurulan tikiliyə bənzədir. Burada o 5 sütun ifadəsini işlətməklə gündəmin 5 hissəsi (qürur ,pul, güc, siyasət, təhsil)haqqında danışmaq üçün zəmin hazırlayır. Bunu aşağıdakı nümunədən görmək olar.

- We can not rebuilt this economy on the pile of sand. We must build our house upon a rock. We must lay a new foundation for growth and prosperity-a foundation that will move us from an era of borrow and spend to one where we save and invest ; where we consume less at home and send more exports abroad. It is foundation build upon five pillars that will grow our economy and make this new century another American centry ”[30](Biz bu iqtisadiyyatı qum qalaqları üzərində yenidən qura bilmərik. Evimizi daş üzərində tikməliyik. Biz inkişaf və tərəqqi üçün yeni bir təməl qoymalıyıq - bizi borc götürmək və xərcləmək dövründən qənaət etdiyimiz və sərmayə qoyduğumuz yerə köçürəcək bir təməl; burada biz daxildə daha az istehlak edirik və xaricə daha çox ixrac edirik. Onun təməli iqtisadiyyatımızı inkişaf etdirəcək və bu yeni əsrə başqa bir Amerika əsrinə çevirəcək beş sütun üzərində qurulur)(Barak Obama)

Məsələni aydınlaşdırmaq üçün digər bir nümunəyə nəzər salaq:

-Tonight, in this election, you, the American people, reminded us that while our road has been hard, while our journey has been long, we have picked ourselves up, we have fought our way back, and we know in our hearts that for the United States of America, the best is yet to come.[30](Bu seçkidə, bu gecə Amerika xalqı-siz bizə xatırlatdınız ki, yolumuz nə qədər çətin olsa da, səyahətimiz uzun olsa da, biz özümüzü toparladığ, geriye yolumuza davam etdik və ürəyimizdə bilirik ki, Amerika Birləşmiş Ştatları, ən yaxşısı hələ gəlməkdədir.)

Bu misalda da səyahət Obamanın siyasi fəaliyyət simvolu kimi işlətdiyi məhsulda metafordur. Buna uyğun olaraq, Obama siyasətdə həyata cığırarla, yollarla dolu səyahət kimi baxır. Bu çıxışlarında Obamanın tamaşaçılarla birlikdə yaratdığı birliyin arxasında duran təsir göz qabağındadır. Bu valehedici yaxınlıq strategiyası “Siz, Amerika xalqı, biz səyahətimiz...” şəklində ifadə olunmuşdur. O daha sonra vurğulayır ki, çətin yol, uzun səfər ifadələri hər bir zəhmətkeş amerikalı tərəfindən yüksək qiymətləndirilir

R. Bart 2007-2011-ci il Belçika Konstitusiyə Böhranında Metaforların Strateji İstifadəsini araşdırmaq məqsədi daşıyan bir tədqiqat aparmışdır. Tədqiqatın təhlilində İdman, Oyunlar, Müharibə və Nəqliyyat sahələrindən götürülmüş dörd növ metafor aşkar etmişdir və müəyyənləşdirmişdir ki, Şimali Belçika siyasətçiləri və jurnalistləri bu metaforları öz siyasi və ideoloji məqsədlərinə çatmaq üçün tətbiq etmişlər. Məqsəd isə rəqibləri ləkələmək və xalqı ümumi məqsəd ətrafında cəbhə yaratmağa təşviq etmək idi. [46]

İnaugurasiya mətnləri yeni siyasi lider seçildikdə və ya yenidən seçilmiş siyasi lider ikinci müddətə daxil olduqda baş verir. Siyasi lider and içdikdən sonra o, siyasət təklifləri və perspektivlərinin əks olunduğu çıxış etməlidir. Beləliklə, bu mətnlər nitqin təbiətinə təsir edən xüsusi bir vəziyyətdə verilir. Onlar digər siyasi müraciətlərdən fərqlənirlər .

Siyasi lider inauqurasiya nitqində milləti birləşdirməyə çalışmalıdır. O, öz çıxışı ilə əhalini yeni administrasiya və onun planları ətrafında birləşdirməlidir. Yeni administrasiya yeni başlanğıcı ifadə etdiyinə görə, adətən, prezident və ya baş nazirin etmək və ya görmək istədiyi dəyişiklik barədə danışması gözlənilir. Siyasi liderin

ikinci müddətinin başlanğıcını qoyan inauqurasiyalarda isə dəyişiklikdən çox davamlılığa diqqət yetirilir . Beləliklə, açılış nitqləri siyasi nitqdə bir janrdır. Bütün nitq janrlarında onları səciyyələndirən nümunələr var. Nəticə etibarilə, bu nümunələr insanları müəyyən məsələlərin danışılacağını və ya onlara arxayın olmasını gözləməyə məcbur edir .

Siyasi dilin qeyri-müəyyənliyinin pragmatik amillərindən danışarkən, siyasətçiləri işarələrin konseptual məzmununun qeyri-müəyyənliyini aradan qaldırmağa deyil, saxlamağa məcbur edən səbəbləri nəzərdən keçirmək lazımdır:

1. siyasi dilin funksiyalarının iyerarxiyasında göstəriş-motivasiya və təsir funksiyasının aparıcı rolu. “Siyasi mübarizənin mahiyyəti lingvistik simvolların mənimsənilməsi, onların məzmununu müəyyən etmək (və bununla da nəzarət etmək) hüququ uğrunda mübarizədir. Siyasətin son məqsədi əsas terminlərin konseptual məzmununu aydınlaşdırmaqdan daha çox, ünvan sahibinin istənilən reaksiyasını oyatmaqdır ”.
2. siyasi diskursun manipulyasiyası. Qeyri-müəyyənlik manipulyasiyanın ən mühüm alətidir və aşağıdakı strategiyaların əsasında dayanır:
 - a) səssizləşdirməyə, daha az aşkar xoşagəlməz faktlar yaratmağa imkan verən arzuolunmaz məlumatı ört-basdır etmək;
 - b) mistifikasiyalar, həqiqətin gizlədilməsi (qəsdən çaşdırmaq);
 - c) anonimlik, depersonalizasiya, məsuliyyətin aradan qaldırılması üsulu kimi.
3. öz simasını xilas etməyə çalışır. Çox mücərrəd və ya çox qeyri-müəyyən ifadələrin istifadəsi sayəsində natiqin öz məlumatsızlığını (cəhalətini, məlumatsızlığını) gizlətmək daha asan olur və lazım gələrsə, sonradan deyilənləri inkar etmək daha asandır. “Siyasətçilər hər an ayıq-sayıq olmalıdırlar ki, düşmən onların zəifliyindən - nitqdə edilən hər hansı sürüşmələrdən istifadə etməsin. Bunun qarşısını almağın yeganə yolu qeyri-şəffaf, qeyri-spesifik və ya boş ola bilən dilə müraciət etməkdir. Heç nə deməyən yalan danışmaqda ittiham edilə bilməz”
4. ünsiyyətdə münaqişənin qarşısını almaq ehtiyacı. Qeyri-müəyyənlik ünsiyyət çətinliklərini aradan qaldırmaq üçün bir vasitə kimi çıxış edir, natiqin

ifratlardan qaçmasına, orta səviyyədə çıxış etməsinə imkan vermək, mübahisəli məsələlərin müzakirəsində neytral mövqe tutur və bununla da ünsiyyətdə olanlar arasında ziddiyyətləri aradan qaldırmağa kömək edir. “Natiqin ünvan sahibinin inamını və rəğbətini artırmaq üçün anlayış aydınlığını qurban verməsi daha vacib ola bilər. Kommunikasiya strategiyası kimi qeyri-dəqiq dilin qəsdən istifadəsi də ehtiyatla bağlıdır. Siyasətdə, bildiyiniz kimi, düşünmədən deyilən və ya yanlış şərh edilən bir söz ciddi münaqişəyə səbəb ola bilər.

5. öz hərəkətlərinə nəzarət etməmək istəyi. “Qeyri-müəyyən terminlərin istifadəsi təcrübəli siyasətçilər və nitq müəllifləri tərəfindən istifadə olunan effektiv üsuldur. Siyasi proqramların mətnlərində istifadə olunan anlayışların kontekstli qeyri-müəyyənliyi gələcəkdə üzərinə götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə effektiv nəzarəti çətinləşdirir və daha uğurla “manevr” etməyə, , öz hərəkətlərini situasiya etikasının əxlaqi normalarına tabe etməyə imkan verir”. [28,s.72]

Siyasi diskursda inandırma, əsasən, zəhnə, məntiqi təfəkkürə deyil, emosiyalara və şüuraltına təsirlə bağlıdır. Bu, xüsusilə siyasətçilərin əhali ilə ünsiyyətinə aiddir, burada təklifedici məqam rəşional olandan üstündür və ünsiyyətin uğuru ilk növbədə ünvanlananın rəğbətini və etimadını qazanmağa əsaslanır. İnsanlarla ritorik manipulyasiyaların əsasını inam təşkil edir.

Siyasətçilər suala birbaşa cavabdan yayınmağı bilirlər, çox danışrlar və eyni zamanda heç nə demirlər. [28,s. 79]

Siyasi kommunikasiyanın praqmatik strukturunda media nümayəndələri siyasətçilərlə xalq arasında vasitəçi rolunu oynayır. Bizim anlayışımıza görə, bu rol adresat-təkrarlayıcının roluna müəyyən dərəcədə yaxındır, lakin onunla tam üst-üstə düşmür. Adresat-təkrarlayıcının vəzifəsi mesajı qəbul etmək və onu faktiki ünvançıya çatdırmaqdır. [28,s. 91]

Demokratik diskursun dialoq xarakteri onun fundamental polemik təbiətindədir. Polemik əməkdaşlıq və rəqabətin praqmatik prinsiplərində həyata keçirilir. Rəqabətin

pragmatik prinsipi, fikrimizcə, siyasi diskurs üçün Qraysın əməkdaşlıq prinsipindən heç də az əhəmiyyət kəsb etmir.

NƏTİCƏ

Mövzu ilə bağlı nəzəri ədəbiyyatın və diskurs nümunələrinin təhlili bizə aşağıdakı nəticələrə gəlməyə əsas verir:

Siyasət dünyada gücün və iqtisadi resursların ölkələr arasında bölüşdürülməsinə yönəlmiş müəyyən hərəkətlərin məcmusudur. Siyasi metaforalar mürəkkəb problemi nisbətən çətin kimi təsvir etməyə, onun bəzi cəhətlərini ayırmağa, onu vurğulamağa və ya əksinə, ictimaiyyətin diqqətini ondan yayındırmağa imkan verir. Metaforlar mümkün həll yollarını göstərə və mənfi nəticələrə qarşı xəbərdarlıq edə bilər. Onlar milli mentalitetin və stereotiplərin xüsusiyyətlərini əks etdirir, ziddiyyətli məsələləri üzə çıxarır. Metaforaların mənası onların təsirlilik mahiyyətindədir. Metaforlar yarandıqdan sonra uzun müddət kollektiv şüurda qalmaq qabiliyyətinə malikdir. Eyni zamanda, qeyd olunur ki, siyasi nitqdə metafora mübahisəli siyasi məsələlərə təsir edən ən təhlükəli siyasi bəyənətləri yumşaltmaq, onun mümkün hərfi şərhinə görə natiqin məsuliyyətini minimuma endirmək kimi interaktiv funksiyanı yerinə yetirir. Metaforlar həm də mürəkkəb problemi daha az çətin olan kimi təsvir etməyə, onun bəzi cəhətlərini ayırmağa, onu vurğulamağa və ya əksinə, ictimaiyyətin diqqətini ondan yayındırmağa imkan verir. Metaforalar mümkün həll yollarını göstərə və mənfi nəticələrə qarşı xəbərdarlıq edə bilər. Onlar milli mentalitetin və stereotiplərin xüsusiyyətlərini əks etdirir, ziddiyyətli məsələləri üzə çıxarır. Metaforlar siyasi fikrin ürəyinə getmək üçün güclü bir dil vasitəsidir. Onlar siyasətçilər tərəfindən çətin vəziyyətləri idarə etmək və münaqişələrin qarşısını almaq üçün, problemli ifadələri çatdırmaq üçün işlədilir. Siyasətçilər metaforalardan gizli ideologiyaları layihələndirmək üçün də istifadə edirlər. Bu da onlara daha geniş kütlələrə təsir etməyə kömək edir. Metaforik ifadələrin işləndiyi kontekstin tədqiqi bu metaforaların hansı məqsədlə istifadə olunduğunu aydınlaşdırmağa imkan verir. Siyasətçilər metaforlar vasitəsilə gizli məqamları çatdırmaq istədikdə artıq bu zaman pragmatik aspekt ortaya çıxır. Siyasi diskursda inandırma məntiqi təfəkkürə deyil, emosionalara və şüuraltına təsirlə bağlıdır. Bu, əsasən, siyasətçilərin seçicilərlə ünsiyyətinə aiddir.

İqtisadi və siyasi öhranlar zamanı siyasətçilərin nitqində metaforalardan istifadə tezliyi artır. Bunun isə əsas səbəbi böhran zamanı xalqda qeyri-müəyyənliyin yaranmasıdır. Bu zaman siyasi lider xalqı ələ almalı, onu sakitləşdirməli və hər şeyin düzələcəyinə inam yaratmalıdır. Bu məqamda siyasətçinin köməyinə metaforalar yetişir və xalqın inam və duyğularına cavab verməkdə siyasətçiyə əlavə dividendlər qazandırır.

Belə nəticəyə gəldik ki, siyasi diskursda ən çox istifadə olunan metaforalar bunlardır: “battle / military “(döyüş / hərbi), “machine / process / technology“(maşın / proses / texnologiya), “construction / build” (tikinti), “journey(səyahət), illness / health” (xəstəlik/sağlamlıq), “motion” (hərəkət), “nature/ animal” (təbiət/heyvan), “heroic myth” (qəhrəmanlıq mifi), “unity / encounter/ friendship” (birlik / görüş / dostluq), “game”(oyun).

Şərq və Qərb siyasi diskursunda işlənən metaforaların müqayisəsi olundu. Məlum oldu ki, Şərq və Qərb diskursundan işlənən metaforalar bir-birindən fərqlənir. Şərqin siyasi metaforalarının spesifikliyi, xüsusilə, İslam dövlətlərinin gender stereotiplərində özünü göstərir. Qərb və Şərqin siyasi metaforasının müqayisəsi belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Şərqdə siyasi reallığın metaforik mənzərəsi çox vaxt kişi və qadın prinsiplərinin ziddiyyətinə uyğun qurulur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Ağazadə A.M. Müasir dövrdəki ingilisdilli hüquqi mətnlərin diskursiv xüsusiyyətləri. Bakı, 2012.
2. Məmmədov A. Y. Dilçiliyin müasir problemləri. Bakı, 2006
3. Məmmədov A. Y., Məmmədov M.Y. Diskurs tədqiqi. Bakı, 2013
4. Məmmədov A.Y., Məmmədov M.Y. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri. Bakı: Çarşıoğlu, 2010
5. Veysəlli F.Y., Dilçilik ensiklopediyası. I cild. Bakı: Mütərcim, 2006
6. Veysəlli F.Y. Seçilmiş əsərləri. Studia Philologica VI. Bakı- Mütərcim-2021

Rus Dilində

7. Баранов А.Н - Политическая метафорика публицистического текста: возможности лингвистического мониторинга. 2012
<https://www.km.ru/referats/22DC91C359FF4C16A73ACD2F5731CDC3>
8. Будаев Э. В., Чудинов А. П. Зарубежная политическая лингвистика. ФЛИНТА: Наука, 2008
9. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе. –Москва, 2003
10. Кибрик А., Паршин П. Дискурс. Энциклопедия Кругосвет, 2001.
https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DISKURS.html
11. Чернобров А.А. Типы и жанры дискурса в лингвистике и философии языка. Вестник НГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2012. Том 10, выпуск 2, 2012
12. Чудинов А. П. – Метафорическая мозаика в современной политической коммуникация. Екатеринбург 2003

İngilis dilində

13. Harris Z. Discourse Analysis. Language N 4; Linguistic society of America, 1952, N 30
14. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). Metaphors we live by. Chicago: The University of Chicago Press.

15. Lakoff G.(1993). The contemporary theory of metaphor. In: Ontony, A.(ed): Metaphor and Thought (2nd edition). Cambridge University Press.
16. Van Dijk T.A. Discourse studies. A multidisciplinary introduction, 2011
17. Widdowson H.G., Discourse Analysis, Oksford: Oxford University Press.2007

İnternet resurslari

18. <file:///C:/Users/User/Desktop/sabah%20mustafa%20metafor.pdf>
19. <file:///C:/Users/User/Desktop/mussolf.pdf>
20. <file:///C:/Users/User/Desktop/J-M-6.pdf>
21. <file:///C:/Users/User/Desktop/s'h%2027%20bax.pdf>
22. <file:///C:/Users/User/Desktop/Metaphors%20and%20Metonymy%20in%20Politics..pdf>
23. file:///C:/Users/User/Desktop/Critical_Discourse_Analysis_of_Obamas_Po.pdf
24. <file:///C:/Users/User/Desktop/2001-02-010-sheygal-e-i-semiotika-politicheskogo-diskursa-in-t-yazykoznaniya-ran-volgogr-gos-ped-un-t-volgograd-peremena-2000-368-s-bibliogr-s-328-365.pdf>
25. file:///C:/Users/User/Desktop/Critical_Discourse_Analysis_of_Obamas_Po.pdf
26. file:///C:/Users/User/Desktop/Lakoff_Johnson.pdf
27. [file:///C:/Users/User/Desktop/r-vodak-politicheskiy-diskurs-v-deystvii-politika-bez-prikras%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Desktop/r-vodak-politicheskiy-diskurs-v-deystvii-politika-bez-prikras%20(2).pdf)
28. <https://studfile.net/preview/4584817/>
29. <http://obamaspeeches.com/E10-Barack-Obama-The-American-Promise-Acceptance-Speech-at-the-Democratic-Convention-Mile-High-Stadium--Denver-Colorado-August-28-2008.htm>
30. <https://www.theguardian.com/world/2012/nov/07/barack-obama-speech-full-text>
31. <http://obamaspeeches.com/E11-Barack-Obama-Election-Night-Victory-Speech-Grant-Park-Illinois-November-4-2008.htm>
32. <http://obamaspeeches.com/E10-Barack-Obama-The-American-Promise-Acceptance-Speech-at-the-Democratic-Convention-Mile-High-Stadium--Denver-Colorado-August-28-2008.htm>

33. <http://obamaspeeches.com/P-Obama-Inaugural-Speech-Inauguration.htm>
34. <https://www.nytimes.com/2009/04/14/us/politics/14obama-text.html> (48)
35. <http://obamaspeeches.com/E10-Barack-Obama-The-American-Promise-Acceptance-Speech-at-the-Democratic-Convention-Mile-High-Stadium--Denver-Colorado-August-28-2008.htm> (48)
36. <http://obamaspeeches.com/E08-Barack-Obama-North-Carolina-Primary-Night-Raleigh-NC-May-6-2008.htm> 49
37. <http://obamaspeeches.com/E-Barack-Obama-Speech-Manassas-Virgina-Last-Rally-2008-Election.htm> 49
38. <http://obamaspeeches.com/E10-Barack-Obama-The-American-Promise-Acceptance-Speech-at-the-Democratic-Convention-Mile-High-Stadium--Denver-Colorado-August-28-2008.htm>
39. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/09/07/remarks-president-democratic-national-convention>
40. <https://www.nytimes.com/2009/04/14/us/politics/14obama-text.html>
41. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-economy-georgetown-university>
42. http://eprints.lse.ac.uk/45008/1/Cammaerts_Strategic_use_metaphors_2012.pdf
43. https://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/macdonald_ramsay.shtml
44. http://articles.cnn.com/2008-01-30/politics/GOPdebate.transcript_1_governor-romney-budget-gap-mitt-romney?_s=PM:POLITICS
45. [Remarks by the President B.Obama in State of the Union Address, January 25, 2011, United States Capitol, Washington, D.C. www.whitehouse.gov](#)
46. Cammaerts, B. (2012). The strategic use of metaphors by political and media elites: The 2007- 11 Belgian constitutional crisis. International journal of media & cultural politics, 8(2/3) 229-249. https://doi.org/10.1386/macp.8.2-3.229_1
47. <file:///C:/Users/User/Desktop/ContentServer.pdf>
48. <file:///C:/Users/User/Desktop/EJ1167201.pdf>
49. <file:///C:/Users/User/Desktop/barak%20obama.pdf>
50. <file:///C:/Users/User/Desktop/EJ1177088.pdf>

51. file:///C:/Users/User/Desktop/9780230594647_2.pdf